UNIVERSAL
LIBRARY

మాళవికాగ్నిమిత్రము

ఇది

చెన్నపురిరాజధానియందల్లి దొరతనపువారి కాలేజీలో

తెనుఁగు పండితుఁడుగానుండిన

కందుకూరి వీరేశలింగముచేత

రచియింపఁబడినది.

రాజమహేంద్రవరమున

పి. ప్రకాశరావు అండ్ బ్రదర్సువారి

శ్రీరామముద్రాక్షరశాలయందు

ముద్రింపఁబడినది.

1938

 [వెల రు. 0-6-0

మొదటికూర్పు పీఠిక.

మాళవికాగ్నిమిత్రము కథ మిక్కిలి యింపయినది. ఈ నాటకము గీర్వాణకవి మండలాగ్రగణ్యుఁడయిన కాళిదాసునిచే రచియింపఁబడినది. ఇది యభిజ్ఞాన శాకుంతలమును రచియించిన కాళిదాసునిచేతఁగాక మఱియొక కాళిదాసునిచేత రచియింపఁబడిన దని కొందఱు చెప్పుదురుగాని యందుకుతగిన నిదర్శనమేదియు లేదు. ఇందలి కథానాయకుఁ డగ్నిమిత్రుఁడు. ఇతఁడు శుంగవంశపురాజయిన పుష్పమిత్రుని కుమారుఁడు. ఈపుష్పమిత్రుఁడు మొదట మగధదేశపురాజయిన బృహద్రథుని సేనాధిపతిగానుండి యతనిని చంపి, మౌర్యమంత్రిని చెఱయందుఁబెట్టించి, ఆతనిరాజ్యము నాక్రమించుకొని విదిశానగరము తనకురాజధానిగా చేసికొనెను. అందుచేత నేయీతనికి సేనాధిపతియని పేరుండెను. ఇతఁడు విక్రమార్కశకమునకు పూర్వము నూట యిరువదిరెండు సంవత్సరముల క్రిందట సింహాసనమునకువచ్చెను. ఇతఁడు సింధునది సమీపమున గ్రీకుదేశస్థులతో యుద్ధము చేసి వారిని జయించెను. ఇతఁడు తనవార్ధకదశయందు తనకుమారుఁడయిన యగ్నిమిత్రునకు రాజ్యమిచ్చి తానాధ్యాత్మికవిషయమున కాలముగడుపుచుండెను. ఈకాలములో తండ్రికిని కొమారునికిని కొన్ని విషయములందు పడకపోయెను. అగ్నిమిత్రుఁడు ముప్పదియాఱు సంవత్సరములు రాజ్యముచేసి మృతినొందఁగా, అనంతర మాతనికొమారుఁడు వసుమిత్రుఁడు రాజ్యమునకువచ్చి యెనిమిది సంవత్సరములు పాలనముచేసెను.

ఈమాళవికాగ్నిమిత్రము నాకు మూఁడు ప్రతులు లభించినవి. ఈదేశపుప్రతికిని వంగదేశపు ప్రతికిని బహుస్థలములయందు భేదము కనఁబడుచున్నది. నేను దీనిని తెనిఁగించుటలో విశేషభాగము వంగదేశపుపండితుఁడయిన తారానాథతర్కవాచస్పతిప్రతి ననుసరించినను, అక్కడక్కడ కొన్ని స్థలములయం దీదేశపుపాఠము ననుసరించి కొన్ని మార్పులను సహితముచేసినాను. గుణగ్రహణపారీణులు దీనియందలిదోషములను మన్నించి గుణమును గ్రహింతురుగాక!

రాజమహేంద్రవరము,
ది ౧౬ ఏప్రియల్ ౧౮౯౧ సం॥ } కందుకూరి వీరేశలింగము.

మొదటికూర్పు పీఠిక.

మాళవికాగ్నిమిత్రము కథ మిక్కిలి యింపయినది. ఈ నాటకము గీర్వాణకవిమండలాగ్రగణ్యుఁడయిన కాళిదాసునిచే రచియింపఁబడినది. ఇది యభిజ్ఞానశాకుంతలమును రచియించిన కాళిదాసునిచేతఁగాక మఱియొక కాళిదాసునిచేత రచియింపఁబడినదని కొందఱు చెప్పుదురుగాని యందుకుతగిన నిదర్శనమేదియును లేదు. ఇందలి కథానాయకుఁడగ్నిమిత్రుఁడు. ఇతఁడు శుంగవంశపురాజయినపుష్పమిత్రునికుమారుఁడు. ఈపుష్పమిత్రుఁడు మొదట మగధదేశపురాజయిన బృహద్రథుని సేనాధిపతిగానుండి యతనిని చంపి, పూర్వమంత్రిని చెఱయందుఁబెట్టించి, ఆతనిరాజ్యము నాక్రమించుకొని విదిశానగరము తనకురాజధానిగా చేసికొనెను. అందుచేత నేయాతనికి సేనాధిపతియని పేరుండెను. ఇతఁడు విక్రమార్కశకమునకు పూర్వము నూట యిరువదిరెండు సంవత్సరముల క్రిందట సింహాసనమునకువచ్చెను. ఇతఁడు సింధునది సమీపమున గ్రీకుదేశస్థులతో యుద్ధము చేసి వారిని జయించెను. ఇతఁడు తనవార్ధకదశయందు తనకుమారుఁడయిన యగ్నిమిత్రునకు రాజ్యమిచ్చి తానాధ్యాత్మికవిషయమున కాలముగడుపుచుండెను. ఈకాలములో తండ్రికిని కొమారునికిని కొన్నివిషయములందు పడకపోయెను. అగ్నిమిత్రుఁడు ముప్పదియాఱు సంవత్సరములు రాజ్యముచేసి మృతినొందఁగా, అనంతర మాతనికొమారుఁడు వసుమిత్రుఁడు రాజ్యమునకువచ్చి యెనిమిది సంవత్సరములు పాలనముచేసెను.

ఈమాళవికాగ్నిమిత్రము నాకు మూడు ప్రతులు లభించినవి. ఈదేశపుప్రతికిని వంగదేశపు ప్రతికిని బహుస్థలములయందు భేదము కనఁబడుచున్నది. నేను దీనిని తెనిఁగించుటలో విశేషభాగము వంగదేశపుపండితుఁడయిన తారానాథతర్కవాచస్పతిప్రతి ననుసరించినను, అక్కడక్కడ కొన్ని స్థలములయం దీదేశపుపాఠము ననుసరించి కొన్ని మార్పులను సహితముచేసినాను. గుణగ్రహణపారీణులు దీనియందలిదోషములను క్షమించి గుణమును గ్రహింతురుగాక!

రాజమహేంద్రవరము,
ది ౧౬ ఏప్రియల్ ౧౮౮౭ సం॥ } కందుకూరి వీరేశలింగము.

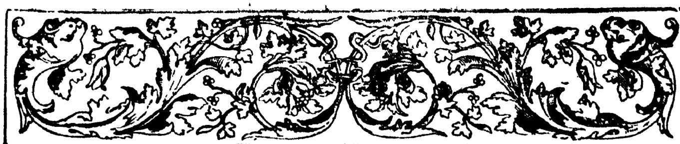
ఈనాటకమునందువచ్చు పాత్రములు.

పురుషులు.

అగ్నిమిత్రుఁడు—కథానాయకుఁడైన విదిశానగరపురాజు
వాహతకుఁడు—మంత్రి
గౌతముఁడు—విదూషకుఁడు
హరదత్తుఁడు—నాట్యాచార్యుఁడు; ఇరావతిగురువు
గణదాసుఁడు—నాట్యాచార్యుఁడు; మాళవికగురువు
మౌద్గల్యుఁడు—కంచుకి
వీరసేనుఁడు—ఒకసేనానాయకుఁడు; రాణితమ్ముఁడు
ధ్రువసిద్ధి—విషవైద్యుఁడు
యజ్ఞసేనుఁడు—విదర్భదేశపురాజు
మాధవసేనుఁడు—మాళవికయన్న; విదర్భదేశపురాజు
వసుమిత్రుఁడు—అగ్నిమిత్రుని కొమారుఁడు
పుష్పమిత్రుఁడు—అగ్నిమిత్రునితండ్రి
సుమతి—మాధవసేనునిమంత్రి
సారసకుఁడు—కుబ్జుఁడు

స్త్రీలు.

ధారిణి—అగ్నిమిత్రుని పట్టపుదేవి
ఇరావతి—అగ్నిమిత్రుని భోగభార్య
కౌశికి (పరివ్రాజిక)—సుమతిచెల్లెలు; రాణికి ధర్మకథలు చెప్పునది
మాళవిక—కథానాయకురాలు; మాధవసేనుని చెల్లెలు
బకుళావళిక—మాళవిక చెలికత్తె
నిపుణిక—ఇరావతి పనికత్తె
చంద్రిక—ఇరావతిపనికత్తె
జయసేన—అంతఃపురద్వారపాలకురాలు
మధురిక—వనపాలకురాలు
వసులక్ష్మి—రాజుకూఁతురు
కౌముదిక—రాణిగారిపనికత్తె
సమాహితిక—పండితకౌశికిపనికత్తె
రజనిక—విదర్భదేశమునుండివచ్చిన పాటకత్తె

మాళవికాగ్నిమిత్రము.

ప్రథమాంకము.

నాంది.

చ. ఎతఁడు మహేశుఁడై ఫలమునిచ్చినతాళికిఁ దోలుదాల్చుఁడా,
నెతఁడు జితేంద్రియుండయి యతీశుఁడగు స్సతి మేనదాల్చియున్,
ఎతఁ డలయష్టమూర్తులను నేలుచు లోకము గర్వికాఁడు తా,
నతఁడు వివేకమిచ్చి హృదయంబులఁ దామసవృత్తిఁ బాచుతన్.

సూత్ర:—అతివిస్తారము పనిలేదు. (తెరవంకఁజూచి) అయ్యా! కొంచెమిటురమ్ము.

పారిపార్శ్వకుఁడు:—(ప్రవేశించి) బావా! ఇదిగో వచ్చినాను.

సూత్ర:—శ్రీకాళిదాస కృతమయిన మాళవికాగ్నిమిత్ర మను పేరుగలనాటకము నీవసంతోత్సవమునం దాడవలసినదని యీసభవారిచే నేనాజ్ఞాపింపబడినాను. కాఁబట్టి సంగీతమారంభింతము.

పారి:—అదికూడదు. సుప్రసిద్ధులయిన ధావక, సౌమిల్ల కవిపుత్రాదులు కల్పించిన నాటకములను మాని వీరు వర్తమానకవియైన కాళిదాసునికృతి నేల బహుమానించుచున్నారు?

సూత్ర:—ఓవివేకీ! నీవుచెప్పినదిసరికాదు. చూడు—

గీ. సర్వమును బ్రాఁతదని యెందు సాదుగాదు
క్రొత్తదని యె కావ్యమునకుఁ గొఱఁతరాదు
యోగ్యులు గ్రహింతురారసి యుత్తమంబు
మూఢుఁడన్యులనే నమ్ము బుద్ధిలేక.

పారి—అందున కీసభవారే ప్రమాణము.

సూత్ర:—అట్లయిన నీవు త్వరపడుము.

గీ. అతులసేవాసమర్థురాలైనయట్టి
యల్ల ధారణి సేవకురాలివలెనె
యేను దొలుతను శిరసావహించినట్టి
యీసభికనియోగ మొనర్ప నిచ్చగింతు.

(అని యిద్దఱును బోవుచున్నారు.)

ఇది ప్రస్తావన.

[అప్పుడు వకుళావళిక ప్రవేశించుచున్నది]

వకు:—క్రొత్తగా నేర్చుకొనుచున్న చలికమను నాటకమునందు మాళవికయెట్లున్నదో నాట్యాచారుడయిన గణదాసు నడిగిరమ్మని ధారణీదేవి నాకాజ్ఞ యిచ్చినది. కాఁబట్టి నేను సంగీతశాలకువెళ్ళెదను (అని నడుచుచున్నది.)

[అంతట ఆభరణమును చేతబట్టుకొని రెండవచేటిక ప్రవేశించుచున్నది]

ప్రథమ:—(రెండవదానిని జూచి) ఓసీ! కౌముదికా! నీకీధైర్య మేమే! నాదగ్గఱనుండియేదాఁటిపోయియు, నన్నుగంటజూడకున్నావు.

ద్వితీయ:—ఓహో! వకుళావళికా! ఇప్పుడే నేను శిల్పివద్ద నుండి తీసికొనివచ్చుచున్న దేవిగారి యీసర్పముద్రగల ముద్దుటుంగరమును గుఱించి యాలోచించుచు నీచేతదూషణపడవలసినదాననైతిని.

వకు:—(చూచి) నీదృష్టి తగినదానిమీఁదబడినది! మెఱుఁగులు గ్రక్కుచున్న యీయుంగరముచేత నీహస్తశాఖ పుష్పించినట్లున్నది.

కౌము:—ఓసీ! నీవెక్కడకు వెళ్లుచున్నావు?

వకు:—చెప్పినదానిని మాళవికయెట్లుగ్రహించుచున్నదో యడుగుటకయిదేవిగారియాజ్ఞాప్రకారముగానాట్యాచారుఁడయిన గణదాసుని యొద్దకు వెళ్ళుచున్నాను.

కౌము:—సఖీ! ఆమె యిటువంటి వ్యాపారముచేత దూరస్థురాలు గానున్నను రాజుచేత నెట్లుచూడఁబడినది?

వకు:—అతఁడామెను దేవిగారి పార్శ్వమునందుఁ జిత్తరువులోఁ జూచినవాఁడు.

కౌము:—ఏలాగున?

వకు:—విను. దేవిచిత్రశాలకుఁబోయి, అప్పుడే శిల్పాచార్యుఁడు రంగువేసి తెచ్చిన చిత్రలేఖను జూచుచునిలుచుండెను. ఇంతలో రాజును వచ్చెను.

కౌము:—అటుతరువాత?

వకు:—ఉపచారముయినతరువాత సింహాసనమునందుఁ గూరుచుండి రాజుగారు చిత్రఫలకమునందు పరిజనమధ్యమున రాణిగారికి సమీపమునసున్న పరిచారికనుజూచి దేవిగారినడిగిరి.

కౌము:—ఏమని?

వకు:—దేవికి దగ్గఱగా వ్రాయఁబడిన యపూర్వరాలయిన యీయామె పేరేమని.

కౌము:—సుందరరూపముల మీఁద నాదరము కలుగుట యుక్తమే. తరువాత?

వకు:—సదుత్తరమురాక యనాదరముకలుగఁగా రాజుగారను మానపడిదేవిగారిని గ్రుచ్చిగ్రుచ్చి యడిగిరి. అప్పుడు కౌమార్తెయగు వసులక్ష్మి—"అయ్యా! ఈమె మాళవిక"—అని చప్పునఁ జెప్పివేసెను.

కౌము:—(చిఱునవ్వునవ్వి) ఇది బాల్యావస్థకుఁ దగియేయున్నది. తరువాత నేమిజరిగినదో చెప్పు.

వకు:—మరియేమున్నది? ఇప్పుడుమాళవిక రాజుగారి దృష్టిపథమునఁ బడకుండ భద్రముగాఁ గాపాడఁబడుచున్నది.

కౌము:—ఓసీ! ఇఁక నీకు నియమించిన పనిమీఁద నీవుపొమ్ము. నేనును దేవిగారి కీయుంగరమును దీసికొనిపోయెదను.

(అని నిష్క్రమించుచున్నది.)

వకు:—(కొంచెము నడచి, చూపు నిగిడించి) ఇదిగో నాట్యాచార్యుఁడు సంగీత శాలనుండి బయలుదేఱివచ్చుచున్నాఁడు. నేనిప్పుడీయన దర్శనము చేసికొనెదను. (అని నడుచుచున్నది.)

గణదాసుఁడు:—(ప్రవేశించి) ఎల్లవారికిని కులవిద్య నిశ్చయముగా నాదరణీయముగానే యుండును. అయినను నాకు నాట్యవిద్యయందున్న గౌరవ మనర్థమయినదికాదు. ఎట్లగును?

చ. ఇది యమరాళికిన్ గనులకింపగు యజ్ఞమయంద్రు మౌను, లి
య్యది ద్వివిధంబొనర్చె శివుఁ డర్ధసతీసహితాత్మదేహమున్;
దోదవు రసంబులెల్లఁ ద్రిగుణోద్భవలోక చరిత్రలందిటన్,
వ్రాది దనియించు నాట్యమిల నెల్లరకున్ రుచిభేదచిత్తులన్.

వకు:—అయ్యా! నమస్కారము.

గణ:—సుమంగళీ! దీర్ఘాయుష్యమస్తు!

వకు:—చెప్పినదానిని గ్రహించుటలో శిష్యురాలయిన మాళవిక మీకు విశేషాయాసము కలుగఁజేయుచున్నదేమో దేవిగారు మిమ్మడిగిరమ్మన్నారు.

గణ:—కల్యాణీ! మాళవిక పరమనిపుణురాలనియు మేధావినియనియు దేవిగారికి విన్నవింపుము. వేయిమాటలేటికి?

క. ఏయది భావము తెల్పెడి
యీయభినయవిషయ మామె కేనేర్పెదనో,
యాయది విశేషమగపడఁ
జేయుచు నాకెకురు నేర్పు చెలువున నుండున్.

వకు:—(తనలో) ప్రతిజ్ఞయం దిరావతిని మించునట్లున్నదే! (ప్రకాశముగా) గురుజను లీవిధముగా సంతోషించుచున్నారు గనుక మీశిష్యురాలిప్పుడు కృతార్థురాలు.

గణ:—ఇటువంటివారులభించుట దుష్కరముగనుక, అడుగుచున్నాను. దేవిగా రీమె నెక్కడనుండి రప్పించినారు?

బకు:—దేవిగారికి తక్కువవర్ణమువాఁడయిన వీరసేనుఁడను పేరుగల తోడఁబుట్టినవాఁ డొకఁడున్నాఁడు. రాజుగారతనిని నర్మదా తీరమునందు సరిహద్దుననున్న కోటకధికారినిగా నిలిపియున్నారు. అతఁడీచిన్నది ధారిణీదేవికి వినోదము కలిగించుట కర్హురాలుగా నుండు నని యెంచి తనయక్కగారికిఁ గానుకగాఁ బంపినవాఁడు.

గణ:—(తనలో) రూపవిశేషమునుఁబట్టి చూడఁగా నాకీమె సత్కులమునందుఁ బుట్టినదిగాఁ దోఁచుచున్నది. (ప్రకాశముగా) కల్యాణీ! నేను నిశ్చయముగాఁ బ్రసిద్ధుఁడ నగుదును.

గీ. నీరదజలంబు పయినుండి వారిరాశి
యందు శుక్తిలోఁబడి ముత్యమైనయట్లు
యువని నుత్తమపాత్రమునందుఁ బడిన
శిక్షకుని విద్యయు గుణవిశేష మొందు.

బకు:—అయ్యా! ఇప్పుడు మీశిష్యురాలెక్కడనున్నది?

గణ:—ఇప్పుడే పంచాంగికాభినయమును నేర్పి యిఁక విశ్రాంతిపొందవలసినదని నేను జెప్పఁగా దిగుడుబావి కెదురుగానున్న గవాక్షములో మంచిగాలిననుభవించుచుఁ గూరుచున్నది.

బకు:—ఇఁక దేవరవారునాకనుజ్ఞ యియ్యవలెను. ఇప్పుడు మీసంతోషమంతయు నివేదించి దేవిగారికుత్సాహము వృద్ధిపొందించెదను.

గణ:—నీవు మీదేవిదర్శనమునకుబొమ్ము. కొంచెమవకాశము చేసికొని యిప్పుడు నేనును మాయింటికిఁ బోవుచున్నాను.

(అని యిద్దఱును నిష్క్రమించుచున్నారు.)

ఇది మిశ్రవిష్కంభము.

[అప్పుడు పరిజనులందందునిలువ, వెనుకఁజేరి లేఖ చేతఁబట్టుకొని మంత్రి సేవింప, రాజు ప్రవేశించుచున్నాఁడు.]

రాజు:—(లేఖ చదువుచున్న మంత్రినిజూచి) వాహతకా! విదర్భరాజు యజ్ఞసేనుఁ డేమితలచుకొన్నాఁడు?

మంత్రి:—దేవా! ఆత్మవినాశము.

రాజు:—ఇప్పుడు సేనాపతియుత్తరమంతయుఁ దెలియఁగోరెదను.

మంత్రి:—ఇప్పుడతఁ డీప్రత్యుత్తరము నిచ్చినవాఁడు—"మాతో సంబంధము చేయనుద్దేశించిన (మీపినతండ్రి) కొమారుఁడయిన మాధవసేనుఁడు మావద్దకు రావలెనని బయలుదేరి వచ్చుచుండఁగా దారిలో మీయెల్లపాలించు నధికారి యతనిని ముట్టడిచేసి పట్టుకొనెను. నన్ను విచారించి యాతనిని భార్యాసోదరీసహితముగా విడిచిపెట్టఁదగును" అని తమరు నాకాజ్ఞ యిచ్చుచున్నారు ఇటువంటి విషయములలో సమానవంశమునందుఁబుట్టినరాజులలో నాచరింపఁబడు వ్యవహారము తమ రెఱుఁగనిది కాదు. కాఁబట్టి యిందులోఁ దమరే మధ్యస్థులుగానుండ నర్హులు. అతని తోడఁబుట్టినదియును ముట్టడించినప్పుడు పుట్టిన సంక్షోభములోఁ దప్పిపోయినది. మనుష్యులను బంపి యామెను వెదకించెదను. మీరవశ్యముగా మాధవసేనుని నాచేత విడిపింపఁగోరినయెడల, విడుపుధనమును వినుఁడు.

"గీ. మౌర్యమంత్రియైనట్టి మామఱఁదిఁ దారు
బంధముననుండి విడిపించి పంతు రేని,
వేగ మాధవసేనుని విడుచువాఁడ
నిచ్చటఁ జెఱసాలయందుండి యేను నవల."

రాజు:—(రోషముతో) ఎట్టా! అతఁడు తనతరమెఱుఁగక నాతోఁగార్యపరివర్తనమునకు బేరమాడుచున్నాఁడుగా! వాహతకా! స్వభావముచేతనే శత్రువయిన యీవైదర్భుఁడు మనకుఁ బ్రతికూలుఁడుగాఁగూడ నగపడుచున్నాఁడు. శత్రుపక్షము వాఁడుగానున్న యీతనిని పూర్వము సంకల్పించుకొన్న ప్రకారముగా నున్మూలనము చేయుటకొఱకు వీరసేనుని వశముననున్న సేచనాక్రమున కాజ్ఞాపింపుము.

మంత్రి:—దేవరవారాజ్ఞాపించినట్లు చేసెదను.

రాజు:—మరి యీవిషయమున నీయభిప్రాయమేమి?

మంత్రి:—దేవరవారు సెలవిచ్చినది శాస్త్రదృష్టముగానున్నది. ఎట్లన—

గీ. క్రొత్తగా రాజ్యభరముఁ గైకొన్న రిపుఁడు
ప్రజలలో వేరుదిగి దృఢపడఁడు గానఁ
బాఁతుకొనని క్రొత్తగనాటు పాదపంబు
వలెనె యున్మూలనము చేయ సులభుఁడగును.

రాజు:—అట్లయిన రాజ్యతంత్రకారుల వచనము వ్యర్థముకాదు. ఈవచనము ప్రమాణముచేసికొని సేనాపతిని త్వరపెట్టుము.

మంత్రి:—చిత్తము. (అని నిష్క్రమించుచున్నాఁడు.)

[పరిజనులు తమతమవ్యాపారములనుబట్టి రాజుచుట్టును తగినచోట్లనుండఁగా విదూషకుఁడు ప్రవేశించుచున్నాఁడు.]

విదూ:—"గౌతమా! ఆకస్మికముగాఁ బటమునందుఁజూడఁ దటస్థించిన మాళవికను బ్రత్యక్షముగాఁ జూడఁగాంచునుపాయము నిప్పుడాలోచింపుము" అని మహానుభావులయిన రాజుగారు నాకాజ్ఞాపించి యున్నారు. నేనాప్రకారముగాఁ జేసివచ్చినసంగతి యిప్పుడే యాతనికి నివేదించెదను. (అని నడుచుచున్నాఁడు.)

రాజు:—(విదూషకునిజూచి) ఇదిగో! కార్యాంతరమందలి నాయపరమంత్రివచ్చుచున్నాఁడు!

విదూ:—(దగ్గరకుఁబోయి) మీరు వర్ధిల్లుదురుగాక!

రాజు:—(తలయూఁచి) ఇక్కడ గూరుచుండుము.

విదూ:—(కూరుచున్నాఁడు.)

రాజు:—నీప్రజ్ఞానేత్రమున కేదయిన నుపాయము పొడకట్టినదా?

విదూ:—ఇప్పుడు ప్రయోగించిన యుపాయసిద్ధి నడుగుఁడు.

రాజు:—(సంతోషముతో) ఏలాగున?

విదూ:—ఈలాగున. (అని చెవిలో నేకాంతముగాఁ జెప్పుచున్నాఁడు.)

రాజు:—మిత్రుఁడా! మేలు మేలు. నీవు బహునిపుణముగా నారంభించినావు. కార్యసిద్ధి దుర్లభమేయయినను, ఈనీ కార్యారంభమునుబట్టి యిప్పుడయినట్టే సంభావించెదను. ఎట్లన—

గీ. సత్సహాయసంపన్నుఁడె సంఘటింపఁ
గలుగుఁ బ్రతిబంధములుగల్గు కార్యములను
కన్నుగలవాఁడు సహితము గానలేఁడు
వస్తువులఁ జీఁకటిని దీపబలములేక.

(తెరలోపల)—చాలు. ఈపెద్దడంబపుమాటలు చాలు. రాజుగారిసమక్షముననే మనయిద్దఱిలో నెవరధికులో నెవరధములో స్పష్టము కాఁబోవుచున్నది.

రాజు:—(ఆలకించి) మిత్రుఁడా! ఇదిగో నీ నీతివృక్షమప్పుడే పూతఁబట్టినట్టున్నదే?

విదూ:—త్వరలోనే నీవు దానిఫలమునుం జూడఁగలవు.

[అప్పుడు కంచుకి ప్రవేశించుచున్నాఁడు]

కంచు:—దేవా! ప్రభువుగారియాజ్ఞ జరిగించినాఁడనని మంత్రి విజ్ఞాపనముచేయుమన్నాడు. అంతేకాక యభినయాచార్యులయిన హరదత్తగణదాసు లిరువురును బరస్పరజయకాంక్షతోఁ దమదర్శనము నపేక్షించి రూపమునుధరించిన సాక్షాత్ప్రదేవతలవలెనున్నారు.

రాజు:—వారిని లోపలికిరమ్మను.

కంచు:—దేవర సెలవిచ్చినట్లు చేసెదను. (అని నిష్క్రమించి వారితో మరలఁ బ్రవేశించుచున్నాఁడు.)

కంచు:—ఆచార్యులారా! ఇటు. ఇటు.

గణ:—(రాజునుజూచి)ఓహో! రాజమహిమదురాసదముగదా!

గీ. అపరిచితుఁడుఁగాఁ డితఁ డుగ్రుఁడయినఁ గాఁడు;
భయపడెదనట్టులయ్యుఁ బార్శ్వంబుచేర
జలధివలె నీనృపుఁడు ప్రతిక్షణమునాదు
కన్నులకుఁ గ్రొత్తక్రొత్తగఁ గానిపించు.

హార:—పురుషాకారముననున్న యీజ్యోతి మహత్తరమయి నదిగదా!

ఉ. ద్వారమున న్నియుక్తపరివారము నమ్మతిమీఁదఁ జొచ్చి, ధా
త్రీరమణాంతికానుచరు కేవల చెంతకుఁ బోవుచుండియున్
మేరకుమీఱి దృష్టి మిఱుమిట్లిటు గొల్పెడి రాజతేజమున్
జేరి మరల్పఁగాఁబడినచెల్వ వహించితి మాటలేటికిన్.

కం:—ఇదె ప్రభువువారు, మీరు సన్నిధానమునకుఁబొండు.

ఉభయులు:—(దగ్గరకుఁబోయి) దేవా! విజయోస్తు!

రాజు:—మీకుస్వాగతము. (పరిజనులనుజూచి) వీరికిఁ బీఠములను బెట్టుఁడు.

[ఇద్దఱును పరిజనులు తెచ్చిన పీఠములమీఁదఁ గూరుచున్నారు.]

రాజు:—ఇదియేమి? శిష్యులాంద్రకు విద్యోపదేశము చేయవలసిన కాలమునందాచార్యులిరువురు నొక్కసారిగా నిక్కడకు విజయము చేసినారు?

గణ:—దేవా! చిత్తగింపుము. నేను సద్గురుముఖమున నభినయవిద్యను జక్కఁగా నభ్యసించినాఁడను. దేవరవారు నాకు నాట్యాభినయాధికారమును దయచేసినారు. దేవిగారును నన్నాదరించుచున్నారు.

రాజు:—ఇది మాకుఁ దెలియును. అవయినేమి?

గణ:—అట్టి నన్నీహారదత్తుఁడు పెద్దమనుష్యులయెదుట "నీవు నాకాలిధూళితోనయినను సమానుఁడవుగావు" అని యాక్షేపించినాఁడు.

హార:—దేవా! "నాకును నీకును సముద్రమునకును బిల్లకాలువకునుగల తారతమ్యమున్నది" అని యితఁడే నన్ను మొట్టమొదట దూషించినవాఁడు. కాఁబట్టి యిక్కడ దమరే యీయనను నన్నును శాస్త్రమునందును ప్రయోగమునందును బరీక్షసేయుఁడు. దేవరవారే మాయల్పజ్ఞ విశేషజ్ఞ వివాదమును నిర్ణయింపఁదగినవారు.

విదూ:—ఈప్రతిజ్ఞ చక్కఁగా నున్నది.

గణ:—ఈసంకల్ప మత్తమయినది. దేవరవారు సావధానముగా వినవలయును.

రాజు:—కొంచము తాళుఁడు. ఇక్కడ బక్షపాతము జరిగినట్లు దేవి యెంచుకొనును. కాబట్టి పండితకౌశికీ సహితురాలయిన యామె సమక్షమునందే యీవ్యవహారము తీర్పవలెను.

విదూ:—దేవరవారు సెలవిచ్చినది దివ్యముగానున్నది.

ఆచార్యులు:—దేవరవారిచ్చవచ్చినట్లు చేయువచ్చును.

రాజు:—(కంచుకునిజూచి) మౌద్గల్యా! ఈప్రస్తావన నివేదించి పండితకౌశికీసహితముగా దేవిగారిని బిలుచుకొనిరమ్ము.

కంచు:—దేవరవారియాజ్ఞ చొప్పున జేసెదను.

[అనినిష్క్రమించి సపరివ్రాజికయయిన దేవితో మరలబ్రవేశించుచున్నాఁడు.]

కంచు:—అమ్మా! ఇటు. ఇటు.

ధార:—(పరివ్రాజికనుజూచి) అమ్మా! ఈహరదత్తగణదాసుల కలహవిషయమున మీ కేమితోఁచుచున్నది?

పరివ్రా:—నీపక్షమున కపజయము కలుగునని శంకింపకుము. గణదాసుఁడు ప్రతివాదికిఁ దీసిపోవువాఁడుకాఁడు.

ధార:—అది యట్టిదేయయినను, రాజు చేకొనినవాఁ డగుటచేత హరదత్తున కాధిక్యము హెచ్చును.

పరివ్రా:—అమ్మా! నీవును రాజ్ఞీశబ్దమునకర్హురాలవై యున్న మాట చిత్తమందుంచుకొమ్ము.

గీ. భాస్కరపరిగ్రహాతఁజేసి పావకుండు
తాను మహనీయభాసురత్వంబు గన్న,
నలనిశాపరిగ్రహణమువలన శశియు
మహిమఁగాంచఁడె యెల్లెడ మహిని దాను?

విదూ:—చూడు! చూడు! సహచారిణియయిన పండితకౌశికిని ముందుంచుకొని ధారణీదేవి వచ్చుచున్నది.

రాజు:—ఆమెను జూచుచున్నాఁడను.

క. యతివేష యైనకౌశికి
యతులగతింజేయు మాంగళాలంకృతఁగా,
సతియాధ్యాత్మికవిద్యా
యుతయైన త్రయీస్వరూపయోయన నలరున్.

పరి:—(దగ్గరకువచ్చి) దేవా! విజయోస్తు

రాజు:—అమ్మా! నమస్కారము.

పరి:—గీ. వరమహాసార సుప్రసవత్వ మొంది
లలిసమానత్వమును దాల్చి యలరునట్టి
ధారణీభూతసంతాన ధారిణులకు
వత్సరశతంబు భర్తవై వరలుమీవు.

ధార:—ప్రాణేశ్వరా! మీకు శుభమగుఁగాక!

రాజు:—దేవికిస్వాగతము. (పరివ్రాజికనుజూచి) అమ్మా! పీఠమునుస్వీకరింపుము. (అందఱును గూరుచున్నారు)

రాజు:—అమ్మా! పరస్పరవిజ్ఞానవిషయమున ఘర్షణపడుచున్న యీహరదత్తగణదాసులను మీరిప్పుడు పరీక్షచేయవలెను.

పరి:—(చిఱునవ్వునవ్వి) ఈపరిహాసము చాలును. పట్టణమొద్ద నుండఁగా పల్లెయందా రత్నపరీక్ష?

రాజు:—అట్లుకాదు. నీవు పండితకౌశికివిగదా? నేనును దేవియుఁగూడ నిందుఁ బక్షపాతులము.

ఆచార్యులు:—దేవరవారు సెలవిచ్చినది బాగుగనున్నది. మధ్యస్థురాలయిన యీమెయే మాగుణదోషనిర్ణయమును చేయుట కర్హురాలు.

రాజు:—అందుచేత నేయీవివాదమీమెయేవిమర్శింపనారంభింపవలెను,

పరి:—దేవా! నాట్యశాస్త్రమునం దాటప్రధానము. కేవల వాగ్వ్యవహారముచేత నేమిప్రయోజనము? ఇందు దేవిగారి యభిప్రాయమేమో!

ధార:—నాయభిప్రాయమడిగితిరా, మొదల వీరిద్దఱివివాదమే నాకు రుచించకున్నది.

గణ:—దేవీ! విద్యయందు సమానుఁడనని నాకవమానము వచ్చునట్లు చేయుట నీకు ధర్మముకాదు. నన్ననుగ్రహింపవలెను.

విదూ:—అమ్మా! ఈకుత్తుంబరుల సంవాదమును విందము. వీరికి జీతములిచ్చి వృధాగాఁగూరుచుండఁబెట్టనేల?

ధార:—నీవు కలహప్రియుఁడవుగానున్నావే.

విదూ:—అమ్మా! అట్లుకాదు. రెండుమదపుటేనుఁగు లన్యోన్యకలహప్రియములయి యున్నప్పుడు వానిలో నేదోయొకటి పరాజయముపొందక శాంతియెట్లుకలుగును?

రాజు:—అమ్మా! మీరుభయులయొక్క నాట్యకౌశలము నీవరకే చూచియున్నవారుకదా?

పరి:—అవును. చూచినదానను.

రాజు:—అట్లయిన వీరిప్పుడంతకంటె నధికముగాఁ దెలుపఁగల దేమున్నది.

పరి:—నేను నదే చెప్పఁదలఁచియున్నాను.

ఉ. కొందరువిద్య నన్యులకుఁ గోవిదులయ్యును నేర్పలేరిలన్;
గొందఱు బోధసేయుదురు గొప్పగకొంచెమె తామునేర్చియున్;
బొందుగ రెండిటం దెలివిఁబొంది వెలింగెడు బుద్ధిశాలులే
యొందును నగ్రగణ్యులని యెన్నికఁగాంతురు శిక్షకాళిలోన్.

విదూ:—పూజ్యురాలయిన యీమె వాక్యము విన్నారుకదా? దాని పండితార్థమిది—వీరు నేర్పినది చూచుటవలన నిర్ణయింపవలెనని.

హర:—నాకిది పరమసమ్మతము.

గణ:—దేవా! ఆలాగున జరిగింపవలెను.

దేవి:—మందమతియైన శిష్యురాలుపదేశించినది తిన్నగా గ్రహింపనియెడల అదియు గురువుదోషమేనా?

రాజు:—దేవీ! అవునదియట్టిదే. చెప్పినది తెలిసుకోలేనిదానిని స్వీకరించుటలోఁగూడ బుద్ధివైభవము వెల్లడియగును.

దేవి:—(తనలో) ఇప్పుడేమిచేయుదును? (గణదాసునిజూచి ప్రకాశముగా) నాప్రాణేశ్వరుని కుత్సాహకరమైన యీమనోరథ పరిపూర్తి యింతటితోఁ జాలును. ఇఁక నిరర్థకప్రయత్నమును మానుఁడు.

విదూ:—దేవిగారు సెలవిచ్చినది బాగున్నది. ఓగణదాసా! సంగీతాచార్యత్వముపొంది సరస్వతికి నైవేద్యముపెట్టు మోదకములను భక్షించుచుఁ గూరుచుండెదు నీకీపరాభవకరమయిన శుష్కకలహముతో నేమి ప్రయోజనమయ్యా?

గణ:—సత్యముగా దేవిగారివాక్యమున కదేయర్థము. సమయోచితమయిన యీవాక్యమును వినుఁడు—

గీ. పడసితిని గొల్వు నేనని వాదమునకు
జడిసి యొరుదూషణము నోర్చి చదువు నొక్క
జీవనోపాయముగనె తాఁ జేసికొనెడు
వాఁడు జ్ఞానవిక్రయుఁడగు వణిజుఁడగును.

దేవి:—శిష్యురాలు మీవద్ద విద్యనారంభించి యెంతోకాలము కాలేదు. తిన్నఁగా మనసునఁ బట్టనివిద్య పరీక్షనిచ్చుటయనర్థదాయకము.

గణ:—ఎంతోకాలము కాలేదుగనుకనే నే నింత నిర్బంధపరుచుచున్నాను.

దేవి:—అట్లయిన నిరువురును మీయుపదేశమును బూజ్యురాలైన యీమెకే కనఁబఱుపుఁడు.

పరి:—దేవీ! అదిన్యాయముకాదు. సర్వజ్ఞనకైనను నొంటరిగానుండి న్యాయముతీర్పుట యుక్తముకాదు.

దేవి:—(జనాంతికముగా) ఓ తెలియనిదానా! పరివ్రాజికా! మేలుకొనియున్నను నన్ను నిద్రపోవుచున్నదానివలెఁ జేయుచున్నావు!

(అని యసూయతో రాజునుండి మొగము త్రిప్పుకొనుచున్నది)

రాజు:—(దేవిని బరివ్రాజికకుఁ జూపుచున్నాఁడు)

పరి:—గీ. చంద్రవదనరో! నీవు నిష్కారణముగ
విముఖవయ్యెద వేటికి విభునినుండి?
పతులపయి నెంతప్రభుతను బడసియున్న
హేతువున్న నె కోపింతు రిలను సతులు.

విదూ:—అమ్మా! హేతువున్నది. స్వపక్షమువాని రక్షింపవలయును. (గణదాసునివంకఁ జూచి) ఓయీ! అదృష్టశాలివిగనుక దేవిగారి కోపవ్యాజముచేత నీవిప్పుడు బ్రతికిపోయినావు. తామెంత మంచి శిక్ష పొందినవారయినను సమర్థులఁ జూడవలసివచ్చినప్పు డందఱును జంకుపడుదురు.

గణ:—దేవీ! వినుము. ఈవిధముగా నితఁడెంచుకొనుచున్నాఁడు. అందుచేతనిప్పుడు—

గీ. నేను జెప్పినవిద్యను గానిపింపఁ
దలఁచి యున్నాఁడ నీవివాదంబునందు
నందు కీవనుమతి యియ్యకుందువేని,
విడువఁబడినాఁడ నీచేత వెలఁది నేఁడు.

(అని పీఠమునుండి లేవఁబోవుచున్నాఁడు.)

దేవి:—(తనలో) ఇఁకనేమిగతి? (ప్రకాశముగా) గురువులే శిష్యజనులయెడ సర్వాధికారులు.

గణ:—దీర్ఘాయుష్మంతురాలవుకమ్మా ఇది వ్యాజమన్నశంక యింతటితోఁ జాలును. (రాజునుజూచి) దేవిగారనుజ్ఞ యిచ్చినారు. కాబట్టి యే యభినయరూపమునందు విద్య కనఁబఱుపవలయునో దేవర యాజ్ఞాపింపవలెను.

రాజు:—ఈమె సెలవిచ్చినదానియందు.

హరి:—దేవిగారి మనసులో నేమోయున్నది. అందుచేత నేను శంకించుచున్నాను.

దేవి:—శంకవదలి పలుకవచ్చును. నా పరిజనముమీఁదను ప్రభువుగారికధికారమున్నది.

రాజు:—నాకని చెప్పు.

దేవి:—అమ్మా! ఇప్పుడు చెప్పు.

హరి:—దేవా! శర్మిష్ఠ చేత రచియింపఁబడి పాదచతుష్కయ సహితమయిన చలికమను నాటక మభినయించుట కష్టమని చెప్పుచున్నారు. ఆయొక్కదానినె యిద్దఱిచేతను పట్టించిచూతము. దానివలననే వీరి యుపదేశతారతమ్యమును దెలిసికొనవచ్చును.

ఆచార్యులు:—అమ్మగారాజ్ఞాపించినట్లు చేయుఁడు.

విదూ:—అట్లయిన మీరిరువురును నాటకశాలయందు సంగీత రచనచేసి రాజుగారియొద్దకు దూతనంపుఁడు. అట్లుకానియెడల, మద్దెల చప్పుడే మమ్ము లేవఁదీసికొనివచ్చును.

హర:—ఆలాగే. (అని లేచుచున్నాఁడు.)

గణ:—(ధారిణివంకఁ జూచుచున్నాఁడు.)

దేవి:—(గణదాసునిజూచి) అయ్యా! మీకు విజయములు కలుగునుగాక! నేనెప్పుడును మీకు మేలుకోరుదాననేసుమా!

(ఆచార్యులు లేచుచున్నారు.)

హరి:—కొంచెము నిటురండు.

ఆచా:—(దగ్గఱకుఁబోయి) ఇదిగో వచ్చినారము.

హరి:—తారతమ్యనిర్ణయాధికారము పొందినదానగనుకఁ జెప్పుచున్నాను. అన్నియవయవములసౌష్ఠవమును చక్కఁగాఁ గనఁబడుటకయి యలంకారము విశేషముగాఁజేయక పాత్రిలను దీసికొనిరండు.

ఇద్దఱు:—ఈసంగతి తమరు మాకు బోధింపనక్కఱలేదు.

(అని నిష్క్రమించుచున్నారు.)

దేవి:—(రాజునుజూచి) ఇటువంటినేర్పు తమరు రాజకార్యముల యందుఁ బ్రయోగించినయెడల, ఎంతో మేలు కలుగును.

రాజు:—నన్నన్యథా భావింపకుము. ఓమనోనాయికా! ఇది నేనువన్నినదికాదుగదా? సమానవిద్యగలవారు కీర్తికొఱకొకరినొకరు తప్పులుపట్టుకొనుట సాధారణమే.

[నేపథ్యమునందు మృదంగధ్వని వినఁబడఁగా నందఱు నాలకించుచున్నారు]

పరి:—ఆహా! సంగీతమారంభమయినది

గీ. మేఘగర్జనశంకచే మెడలనెత్తి
మద్దెలరవంబుతోడ నెమళ్ళుకూయ
మధురముగ బర్హిణాంగనల్ మలసిచేయు
మధ్యమస్వర మలరించె మదులనిపుడు.

రాజు:—దేవీ! మనమక్కడ సభికులమగుదము రమ్ము.

దేవి:—(తనలో) ఆహా! ఏమి ప్రాణనాయకుని యవినయము!

(అందఱును లేచుచున్నారు.)

విదూ:—(రహస్యముగా) ఓయీ! ధీరత్వముతో నడువుము. ధారణీదేవి మఱియొకవిధముగా భావించుకొనును.

రాజు:—

గీ. ధైర్యమువహించియున్నను దగఁగ నన్నుఁ
గరముఁ ద్వరపెట్టుచున్న దీమురజరవము
సిద్ధిపథమున నడుచుచుఁ జెలఁగునట్టి
స్వసుమనోరథశబ్దంబు చందమునను.

(అందఱును నిష్క్రమించుచున్నారు.)

ద్వితీయాంకము.

రంగము—సంగీతశాల.

[అప్పుడు పీఠమునీఁదగూరుచుండి మిత్రునితోఁగూడ రాజును, ధారణియు, పరివ్రాజికయు, అర్హపరివారమును ప్రవేశించుచున్నారు.]

రాజు:—అమ్మా! పూజ్యులయిన యాచార్యు లిరువురిలో నెవ్వరి యుపదేశనైపుణ్యమును ముందుగాఁ జూతము?

పరి:—పాండిత్యప్రభావము చేత నిద్దఱును సమానులేయయినను వయోవృద్ధుఁడగుటవలన గణదాసునే ముందుగా గౌరవింపఁదగును.

రాజు:—అట్లయిన, మౌద్గల్యా! ఆపూజ్యుల కీసంగతి తెలిపి, నీవు నీపనిమీఁదఁబొమ్ము.

కంచు:—దేవరవా రాజ్ఞాపించినట్లు చేసెదను.

(అని పోవుచున్నాఁడు.)

గణ:—(ప్రవేశించి) దేవా! మధ్యలయగలిగి శర్మిష్ఠచేతఁ జేయఁబడిన చలికనాటకములో నాలుగుపాదములుగల కృతియొకటికలదు. దేవరవారు దానిప్రయోగ మేకాగ్రచిత్తముతోఁ జిత్తగింపఁదగును.

రాజు:—ఆచార్యా! మేముమిక్కిలియవహితులమైయున్నాము. పాత్రములను దీసికొనిరమ్ము. (గణదాసుఁడు నిష్క్రమించుచున్నాఁడు)

రాజు:—(జనాంతికముగా) మిత్రుఁడా!

గీ. అలయలంకారమందిరమందు నున్న
కన్నె దర్శింపఁగోరి నాకన్నులోయి
క్షణముఁ గాలవిలంబము సైఁపలేక
తెరనుదీయుటంగ నుంకించుకరణి నుండె.

విదూ:—(రహస్యముగా) నీయభీప్సితమూర్తి విశేషము దృష్టిపథమునఁబడఁబోవుచున్నది. కనుక నీవిప్పుడప్రమత్తుఁడవయి చూడుము.

[అప్పుడు తనయంగసౌష్ఠవమును జూచుచున్న యాచార్యునితో
మాళవిక ప్రవేశించుచున్నది.]

విదూ:—దేవా! చూడుము. పరాధీనురాలయియున్నను, ఆమె సౌందర్యమునకుఁ గొఱంతయేమియు లేకయున్నదిగదా?

రాజు:—(రహస్యముగా) మిత్రుఁడా!

గీ. చిత్రపటమునఁ దానిఁ వీక్షించినప్పు
డట్టి సొగసుండదని సంశయంబువొడమె
నేఁడు ప్రత్యక్షముగ నీమెఁజూడ నింత
శిల్పి యప్రౌఢుఁడంచుఁ దోఁచెడిని మదికి.

గణ:—బిడ్డా! స్వస్థచిత్తురాలవుకమ్ము.

రాజు:—(తనలో) ఓహో! ఈరూపము సర్వావస్థలయందును నిర్దోషముగా నున్నది.

సీ. నిడువాలుఁగన్నులఁ గడునొప్పువదనంబు
శరదిందుకాంతిని జానుమీఱ
అంసభాగంబుల నందంబుగావంగి
బాహువులెంతయు బాగుమీఱు
ఘనమైననిక్కుఁ జన్గవచేతవక్షంబు
పార్శ్వమందడఁగిన భాతిమీఱు
మధ్యప్రదేశంబు మానుగఁ బిడికిటఁ
బట్టంగఁదగియుండి వన్నెమీఱు
జఘనమెంతయు నమితమై సాటిమీఱు
వంపులై యొప్పునంగుళు ల్పాదములను
హృదయమున నర్తనాచార్యుఁ డెట్టులుండ
నభిలషించునో యట్లుండె నంగగరిమ.

మాళ:—(ఉపగానముచేసి, చతుష్పాదగీతమును బాడుచున్నది.)

* చ. హృదయము! దుర్లభుండు ప్రియుఁ డీయన పైనిఁక నాశమానుమీ;
యదరెడు వామనేత్రి మహహా యిపుడేమొకో నాకువింతగా;
నొదవెడు నెట్లు క్రమ్మఱనరయో చిరదగ్నితు నీయనంగన?
సదయతఁ బ్రేమచేఁ బరవశాత్మగ నన్ను నెఱుంగు నాయకా!

(అని రసోచితముగా నభినయించుచున్నది.)

విదూ:—(రహస్యముగా) ఓహో! మిత్రుఁడా! ఈమె ఈనాలవ పదార్థమునభినయించు మిషపెట్టి తన్ను నీకర్పించుచున్నట్టుగా నున్నది!

రాజు:—సఖుఁడా! మాయిరువుర హృదయములు నట్లేయున్నవి.

చ. ఆయమ 'ప్రేమచే వివశురాలనుగా నిదె నన్నెఱుంగుమో
నాయకా' యన్న వాక్యమును నాకడ సాభినయంబుగాఁగఁ దా
నీయెడఁ బాడుచో సరస నీవల ధారణియుంట నొక్కలేఁ
బ్రియమువాని వేఁడుమిషఁ బ్రార్థనచేసెను నన్నెకూరిమిన్.

[మాళవిక గీతముపాడినతరువాత వెనుకకుఁ బోఁబోవుచున్నది.]

విదూ:—అమ్మా! పోకనిలువుము. నీ పాటయం దొకక్రమమును మఱచిపోతివి? నేను దానినప్పుడే నీకుఁ దెలిపెదను.

గణ:—బిడ్డా! నేనుపదేశించిన విద్యయందు లోపముండదని కనఁబఱుతువుగాని క్షణమాత్రము నిలువుము.

(మాళవిక జంకి నిలుచున్నది.)

---

* ఘంటారాగం—ఆదితాళం.

పల్లవి:—ఏలవలచితి నయ్యయో! యేలాగుదరియింతునయ్యయో!
అనుపల్లవి:—ఈలాగౌట తెలియనైతి ♦ నిలపయి వెతలపాలయితి.
౧. మనస! నీవుకోరునట్టి ♦ మనుజుఁడెంతో దుర్లభుఁడు సుమ్మా.
గనుక, నీవు నామీఁది ♦ కట్టాసమానుము నేఁడు ... ఏలవలచితి.
౨. ఎడమకన్ను దేమో కాని ♦ యిప్పుడెంతో తనయంత,
వడిగనదరఁజొచ్చెనిదిగో ♦ భాగ్యమే మేలు మేలహాహా ... ఏలవలచితి
3 ఇన్నినాళ్ళకిందు నాకు ♦ నిటుల లభించిననరనాథుఁ
గన్నులారఁజూడనెట్లు ♦ క్రమ్మఱంగాఁగలుగును? ... ఏలవలచితి
౪. అవురనీ వెఱింగికొమ్మి ♦ యల నీవయి ప్రేమచే
వివశురాలనంచు నన్ను ♦ వేవేగసద్దయ పూని ... ఏలవలచితి

రాజు:—(తనలో) ఆహా! ఈమెరూపము సర్వావస్థలయందును వింతసోయగమును నింపుచున్నది. ఎట్లన

మ. వలయంబుల్ మణిబంధమంటఁ గటినొప్పం జేర్చి డాకేలు, ని
శ్చలతన్ రెండవకేలువాల్చి దిగువన్ శ్యామాలతంబోలఁగా,
నలకల్ మీటుచు నేలచూపులను బాదాంగుష్ఠమాత్రంబునన్
నిలుచున్నట్టిదె నృత్యకాలమునకంటెం జెల్వ దీపొందెడున్.

దేవి:—ఈయాచార్యులు గౌతమునిమాటను సహితము పాటిగాఁ బట్టుచున్నారుగదా?

గణ:—దేవీ! అట్లనంగూడదు. రాజవిశ్వాసమువలన గౌతమునికి సూక్ష్మదర్శిత్వము కలుగుచున్నది. చూడుము—

గీ. చిల్లగింజల పొడితోడఁ జేరుకతనఁ
గల్మషజలంబు స్వచ్ఛతఁ గాంచునట్లు
పండితులతోడి సహవాసబలముచేత
మందుఁడైనను గడుబుద్ధిమంతుఁడగును.

(విదూషకునిజూచి) మీయభిప్రాయమును వినఁగోరుచున్నాము.

విదూ:—(గణదాసునిజూచి) ముందుగాఁ బండితకౌశికి నడుగుఁడు. నేను గనిపెట్టిన క్రమభంగమును తరువాతఁ జెప్పెదను.

గణ:—అమ్మా! గుణముగాని దోషమునుగాని నీవు కనిపెట్టినది సెలవిమ్ము.

పరి:—నేను జూచినంతవఱకు సర్వమును నిర్దుష్టముగానున్నది. ఎందుచేతనన—

చ. పలుకులయర్థమంగముల బాగుగఁ గన్పఱుపంబడెన్; రసం
బుల లయతోడ నైక్యమునుబొందెఁ బదంబులుపెట్టురీతి; యిం
పలరెను గొంచెమై మృదుకరాభినయంబు వరానువృత్తులన్;
వెలసె మనోహరంబగుచు వింతగభావము రాగబద్ధమై.

గణ:—దేవరవారెట్లు భావించుచున్నారు?

రాజు:—మాకు స్వపక్షమువారియెడఁగల యభిమానము తగ్గి పోయినది?

గణ:—నేనిప్పుడు నర్తనాచార్యుఁడ నయినాను.

గీ. జగతి నిష్పక్షపాతులౌ సాధుజనులె
శిక్షకునివిద్యశుద్ధత చెప్పగలరు;
వహ్నియందును బంగారువలెనె మీదు
సన్నిధిని వన్నెకెక్కు మాచదువుకూడ.

దేవి:—అయ్యా! మీరదృష్టవంతులు. ఈపరీక్షకులచేత మెప్పు పొందినారు.

గణ:—దేవీ! మీపరిగ్రహమే నావృద్ధికి హేతువు. (విదూషకునిఁజూచి) గౌతమా! నీమనస్సులోనున్న దేమో యిప్పుడు చెప్పుము.

విదూ:—ప్రథమోపదేశదర్శన సమయమునందు ముందుగా బ్రాహ్మణపూజచేయవలెను. మీరాపూజను మరచిపోయినారు.

పరి:—ఓహో! ఇది ప్రయోగములోపలి ప్రశ్న గదా!

[అందఱును నవ్వుచున్నారు. మాళవికయుఁ జిఱునవ్వునవ్వుచున్నది.]

రాజు:—(తనలో) కన్నులు గలిగినందునకుఁ జూడవలసిన సారమును జూడఁగాంచితిని! ఎట్లన—

గీ. పల్వరుసయింత కానంగఁబడఁగ మంద
హాస మొనరించు నీవిశాలాక్షిమోము
కేసరంబులొక్కింత లక్షింపనయిన
కమలమునుబోలి యందమై కానిపించు.

గణ:—ఓదొడ్డబ్రాహ్మణుఁడా! ఇదిపరీక్షకాని యాటకాదు గదా? ఆటయేయయిన పక్షమునఁ బూజార్హుఁడవయిననిన్నుఁ బూజింప కుందుమా?

విదూ:—నేను నిశ్చయముగా నీరుత్రాగవలెనన్న యాశతో పట్టెయుఱుములుగల యాకాశమును గనిపెట్టుకొనియున్న చాతకపక్షి నయినాను.

హరి:—ఆలాగుననే యయినావు.

విదూ:—అట్లయినఁ బండితులనంతోషమువలన లాభము పొందవలె నని నమ్మియున్న నావంటివారు కేవలమూఢులు. పూజ్యురాలయిన యీపరివ్రాజిక మెచ్చినది. కనుక నేనీయునకు బహుమాన మిచ్చెదను. (అనిరాజుచేతినుండి బంగరుమురుగును దీయుచున్నాఁడు.)

దేవి:—నిలువుము. రెండవవారి గుణతారతమ్యముకూడఁ దెలియకమునుపే నీవీయాభరణ మేలయిచ్చెదవు?

విదూ:—ఇది మఱియొకరిసొత్తుగనుక.

దేవి:—(ఆచార్యునివంకఁజూచి) అయ్యా! గణదాసా! మీ శిష్యురాలు విద్యకనఁబఱుచుటయయినదిగదా?

గణ:—బిడ్డా! మనమిఁక వెళ్లుదముగా. ఆచార్యునితోఁగూడ మాళవిక పోవుచున్నది.

విదూ:—(రహస్యముగా) దేవరసేవచేయుటలో నాబుద్ధివైభవ మింతే.

రాజు:—'ఇంతే' యన్నమాటచాలింపు.

గీ. ఆమె తెఱజాటునను మఱుఁగగుట నాదు
కనులకును భాగ్య మస్తమించినవిధంబు
హృదయమున కుత్సవసమాప్తి యొదవినట్లు
హర్షమునకు ద్వారము మూసినట్లుఁదోఁచు.

విదూ:—(రహస్యముగా) మేలు! దరిద్రాతురునివలె వైద్యునినే యౌషధము చేసి పెట్టుమనుచున్నావు!

[హరదత్తుఁడు ప్రవేశించుచున్నాఁడు.]

హర:—దేవా! ఇప్పుడు నాయొక్క విద్యోపదేశమును జిత్తగించుట కనుగ్రహింపుఁడు.

రాజు:—(తనలో) నేనుజూడఁగోరినది సమాప్తమయినది. దాక్షిణ్యముకనఁబఱుచుచుఁ (ప్రకాశముగా) మేముచూడ వేడుకగల వారమయియే యున్నాము.

హర:—నేను ధన్యుఁడనయినాను.

[తెఱలో వైతాళికుఁడు.]

దేవా! జయమగుఁగాక! జయమగుఁగాక ! మధ్యాహ్నమగు చున్నది. అందుచేతనే—

ఉ. అంచలు కన్నుమూసెడును నంబుజపత్రముసీడ డిగ్గియున్,
మించినవేఁడి, జేరవలె మేడలచూరులు పావురంబులున్,
కాంచినెమళ్ళుపోయెడు దగన్ జలయంత్రముచేర నీటికై,
మించెఁ బ్రతాపపూర్ణుఁడగు మీవలెనే రవియు న్నృపాలకా.

విదూ:—అయ్యో! అయ్యో! మాకు భోజనవేళయయినది. వేళతప్పినయెడలఁ బ్రభువువారికి జబ్బుచేయునని వైద్యులు చెప్పు చున్నారు. హరదత్తా! నీవేమిచెప్పెదవు?

హర:—ఇప్పుడు నాకేమి చెప్పుటకును నవకాశములేదు.

రాజు:—(హరదత్తునివంకఁజూచి) అట్లయిన మీయుపదేశమును రేపుచూడవచ్చును. ఇప్పటికిఁ జాలింపుఁడు.

హర:—దేవరవారాజ్ఞయిచ్చినట్లు చేసెదను.

(అని నిష్క్రమించుచున్నాఁడు)

దేవి:—దేవరవారు మాధ్యాహ్నికకృత్యములను దీర్పవలెను.

విదూ:—దేవీ! అన్నపానములు నేఁడు త్వరపెట్టి విశేషముగాఁ జేయింపుము.

పరి:— (లేచి) మీకు శుభమగుఁగాక! (అని దేవితోఁగూడ పోవుచున్నది.)

విదూ:—ఓహో! కేవలరూపమునందేకాక నాట్యమునందుఁ గూడ మాళవికయసమానురాలుగానున్నదే.

రాజు:—మిత్రుఁడా!

గీ. విద్యచేతను సౌందర్యవిభవమునను
ధాత యిట్టియవ్యాజసుందరిని జేసి
విషముపూసినబాణంబు వేఱొకండు
పంచబాణు కిపుడు కల్పించెఁజూను.

పలుకలుకుటేల? నేను నీ వారయవలసినవాఁడ నయినాను.

విదూ:— నేనును నీకారయవలసినవాఁడ నయినాను. అంగడిలోని మంగలమువలెనిశ్చయముఁగా నాకడుపు మండుకొనిపోవుచున్నది.

రాజు:— అందుకు సందేహము లేదు. నీవుమిత్రకార్యమునందుఁ ద్వరపడవలెను.

విదూ:— నేను గృతనిశ్చయుఁడ నయినాను. కాని, మేఘముల చాటుననున్న వెన్నెలవలెనే పరాధీనురాలయిన మాళవికదర్శనమే శీఘ్రసాధ్యముకాదు. నీవో, కటికివానిసమీపముననున్న మాంసమునం దత్యాశకలిగి చేర భయపడుచున్న గృధ్రమువలెనున్నావు అత్యాతురునివలెఁ గార్యసిద్ధిని వేఁడుచున్న నిన్నుఁ జూడగా నాకు వేడుకగుచున్నది.

రాజు:— నేనాతురుడనుగాక యెట్లుండగలను?

క. అంతఃపురమునఁ గలిగిన
యింతులవ్యాపారములకు నెద విముఖంబై
యెంతయు నీసుందరిపయి
నంతతసుస్నేహమునకు స్థానంబయ్యెన్.

(అని యందఱును నిష్క్రమించుచున్నారు.)

తృతీయాంకము.

[అప్పుడు పరివ్రాజికయొక్క పరిచారికయైన సమాహితిక ప్రవేశించుచున్నది.]

సమా:— "సమాహితికా! నీవుపోయి రాజుగారి తోఁటలో నిమ్మపండొకటి తీసికొనిరమ్ము" అని పూజ్యురాలయిన పరివ్రాజిక నాకాజ్ఞాపించినది. అందుచేత నే నుద్యానవనపాలకురాలయిన మధుకరికను వెదకఁ బోయెదను. (కొంచెమునడచిచూచి) అదిగో కాంచనాశోక

మును చూచుచు మధురిక నిలుచున్నది. దానివద్దకుఁబోయి కుశల వార్త యడిగెదను.

[అప్పు డుద్యాన పాలకురాలయిన మధురిక ప్రవేశించుచున్నది]

సమా:—(సమీపించి) సఖీ! ఉద్యానవన వ్యాపారమునందు నీవు సుఖముగా నున్నావా?

మధు:—ఓహోహో! సమాహితికవా? సఖీ! నీకు స్వాగతము.

సమా:—ఓసీ! "నావంటివారు రాజుగారిని రిక్తహస్తములతోఁ బోయి చూడఁ గూడదు గనుక. దర్శనము చేయఁగోరు నాకొక నిమ్మ పండు కావలసియున్నది." అని పూజ్యురాలయిన పరివ్రాజిక నీకాన తిచ్చుచున్నది.

మధు:—ఇదిగో నిమ్మపండు సమీపముననే యున్నది కాని, పరస్పర వివాదము లాడుచున్న నాట్యాచారుల యుపదేశమునుజూచి, ఆపూజ్యురా లెవరిని మెచ్చినదో చెప్పు.

సమా:—ఇద్దఱును పాండిత్యమును ప్రయోగనైపుణ్యమును గలవారే. అయినను శిష్యురాలిగుణవిశేషముచేత గుణదాసుఁడే యధికుఁడని చెప్పఁబడినాఁడు.

మధు:—అటుతరువాత మాళవికవిషయమయిన రహస్యవ్యాపారమును నీవేమయిన విన్నావా?

సమా:—రాజామెయందు గాఢానురాగము కలవాఁడైయు న్నాఁడు. కాని కేవలము ధారణీదేవియొక్క మనసునొప్పించుటకిష్టము లేక తన ప్రభుత్వమును గనఁబఱుపకున్నాఁడు. ఈదినములయందు వాడిపోయిన మాలతీమాలవలెనే మాళవికయు శోషిల్లి కనఁబడు చున్నది. అంతకంటె నాఁకు దెలియదు. నన్నువిడిచిపెట్టుము.

మధు:—ఈకొమ్మయందు వ్రేలుచున్న నిమ్మపండుతీసికొని పొమ్ము.

సమా:—(కోసికొన్నట్లభినయించుచు) సఖీ! ఈసాధుజన శుశ్రూషచేత నీవింతకంటెను మంచిఫలమును బొందుము.

(అని బయలుదేఱుచున్నది.)

మధు:—సఖీ! మనము కలసిపోవుదము. నేనుగూడవచ్చి చిర
కాలమునుండి పూఁతపట్టకున్న యీకాంచనాశోకవృక్షమునకు దోహ
దము చేయించు నిమిత్తమయి దేవిగారితో మనవిచేసెదను.

సమా:—అవును. అదినీపనియేకదా?

(అని యిద్దఱును బోవుచున్నారు)

ఇది ప్రవేశకము.

[అప్పుడు కామావస్థలోనున్న రాజును విదూషకుడును బ్రవేశించుచున్నారు.]

రాజు:—(తన్నుఁజూచుకొని)

ఉ. కాయముచిక్కఁజెల్లు నలకామిని కౌఁగిలిసౌఖ్యమబ్బమిన్;
బాయక కన్ను నీరువిడువంగనగున్ క్షణమేని చూడమిన్;
దోయజనేత్రి నించుకయుఁ ద్రోచితొలంగనియట్టిసిప్వు న
త్యాయతతాపమొందెదవహా యిది యేమిటికిందు? డెందమా?

విదూ:—మీరు ధైర్యమువిడిచి దుఃఖించుట యింతటితోఁ
జాలును; నేనుమాళవికకుఁ బ్రియసఖియైన వకుళావళికనుజూచి దేవర
వారి సందేశమును జెప్పివచ్చినాను.

రాజు:—అప్పుడది యేమన్నది?

విదూ:—"ఈయాజ్ఞ చేత నేనుగృతార్థురాలనయినాను. అయి
నను భాగ్యహీనురాలయిన యామెనిప్పుడు నిధినిరక్షించునట్లుగా దేవి
గారు మరింత పదిలముగాఁ గావలియుంచి కాపాడుచున్నారుగనుక,
ఆమెవద్దకుఁబోవుటయే సుఖసాధ్యము కాకున్నది. అట్లయ్యును నేను
బ్రయత్నముజేసెదనని రాజుగారితో విన్నవింపుము." అన్నది.

రాజు:—ఓదేవా! ఓసంకల్పసంభవా! ప్రతిబంధములతో నిండిన
విషయములయందుఁ బ్రవేశపెట్టి నన్ను క్షణకాలమైన సహింప శక్య
ముకానట్లుగాఁ గొట్టుచున్నావు. (విస్మయముతో)

గీ. పరమకోమలమగు నీదుబాణమేడ?
హృదయభేదకమగుఁ బీడయేడ? మదన!

మృదువుఁ దీక్ష్ణంబు నగునన్న మేటివింత
వసుధ నీయందుఁ గానంగఁబడెడు నేఁడు.

విదూ:—ఈకార్యసాధన విషయమై నేనొక యుపాయప్రయోగము చేసినానని దేవరకు విన్నవించుచున్నాను. కనుక నీమనస్సు దృఢముగానుంచుకొమ్ము.

రాజు:—ఓయీ! ఉచితవ్యాపారములయందు విముఖమయియున్న యీహృదయముతో నేనీదినశేష మెక్కడఁగడపుదును?

విదూ:—క్రొత్తగాఁబూచినమనోహరము లయిన రక్తకురువక పుష్పములను గానుకగాఁబంపి, ఈయభినవవసంత సమయమునందు దేవరవారితోఁగూడ డోలాధిరోహణసుఖ మనుభవింప మనసుపడుచున్నానని యిరావతి యిప్పుడే నిపుణికచేతఁ దమకు సమాచారము పంపినదిగదా? దేవరవారును అందుకొప్పుకున్నారు గనుక మనమా ప్రమదవనమునకే పోదము.

రాజు:—అది సరిపడదు.

విదూ:—ఎందుచేత?

రాజు:—మిత్రుఁడా! స్త్రీలు సహజముగా బుద్ధికౌశలముకల వారు. నేను బయికెంతలాలనము చేయుచున్నను నామనస్సు మఱియొకతెయందుఁ దగిలియున్నసంగతి నీసఖ యెట్లు కనిపెట్టకుండును?

ఉ. నెయ్యము త్రెంప హేతువు లనేకము కూర్పఁగవచ్చుఁగాన, నే
నియ్యెడ మానుటర్హమగు నిప్పుడిరావతిమీఁది కూరిమిన్;
నెయ్యము లేనిచో హృదిని, నేర్పునఁ బూర్వముకంటె హెచ్చుగాఁ
జయ్యనఁజేయుసేవ యుపచారముకాదు వివేకురాండ్రకున్.

విదూ:—దేవరయంతఃపురకాంతలమీఁది దాక్షిణ్యము నొక్కసారిగా వెనుకపట్టించుట తగదు.

రాజు:—(ఆలోచించి) అట్లయినచోఁ బ్రమదవనమార్గము కనఁబఱుపుము.

విదూ:—దేవా! ఇదే యిదె. (ఇద్దఱును నడుచుచున్నారు)

విదూ:—ఈప్రమదవనము వాయుబలముచేతఁ గదలుచున్న చిగురుటాకులను వ్రేళ్ళతో దేవరవారిని బ్రవేశింపఁ ద్వరపెట్టుచున్నట్లున్నది.

రాజు:—(స్పర్శసుఖము కనఁబఱిచి) వసంతము వచ్చినదికదా? మిత్రుఁడా! చూడుము.

చ. కదిసినగండుఁగోయిలలకర్ణసుఖావహకూజితంబుచే
సదయతఁ గామబాధ కెటుసైపుదునం చనునట్లు లోవ్వడున్;
వదిగ వసంతుఁ డామ్రసుమవాసనలం దగుచల్లగాలిచే
మృదువగు చేతితో నిమురురీతిని తోఁచెడు మచ్ఛరీరమున్.

విదూ:—తాపోపశమనముఁ కలుగుటకయియిందుప్రవేశింపుము.

(ఇద్దఱును బ్రవేశించుచున్నారు.)

విదూ:—అవధానముతోఁజూడుము. ఇదిగో ప్రమదవనలక్ష్మి నిన్నాకర్షించుటకోయనునట్లు యువతీవేషమును లజ్జపరుచు పుష్పాలంకారము ధరించియున్నది.

రాజు:—నేనును విస్మయముతోనే చూచుచున్నాను.

సీ. బింబాధరాలక్తకంబును మించెడు
నసమరక్తాశోక కుసుమవితతి
మకరికావతాద్రిదిమండనంబును మించు
నరుణశుభ్రవినీల కురువకాళి
చంచరీక సమాశ్రయాంచిత తిలపుష్పగరిమ
మించును దిలకంబుఁగూడ
బహువిధశృంగారభావంబులను మించి
వింతగానున్న వసంతలక్ష్మి
ప్రౌఢయువతీజనంబుల రమ్యమైన
వేషములనుజేయు సింగారములను మించి

వానికి నవజ్ఞ చేసెదువరుస విదిగో
వణుకుచున్నది నేత్రోత్సవంబుగాఁగ.
(అని యుద్యానశోభను నిరూపించుచున్నారు.)

[అప్పుడు సంభ్రమముతో మాళవిక ప్రవేశించుచున్నది]

మాళ:—రాజుమనసు తెలియక నే నాయనను గామించు చున్నందుకు లజ్జపడుచున్నాను. నేనీవృత్తాంతమును నాప్రియసఖి కెట్లు చెప్పఁగలను? మన్మథుఁడు నాకీయప్రతీకారమైన తీవ్రవేదన యెంతకాలముపెట్టునో తెలియఁజాలకున్నాను. (కొన్ని యడుగులు నడిచి) నే నెక్కడకు బయలుదేఱినాను? (ఆలోచించి) "గౌతముని చపలత్వముచేత నుయ్యెలనుండిపడి నాకాలునొప్పిపట్టియున్నది, అందు చేత నేనుబోవుట కశక్తురాలనుగా నున్నాను. కాఁబట్టి నీవుపోయి కాంచనాశోకమునకు దోహదము నిర్వర్తింపుము. అది యయిదు రాత్రిలలోపలఁ బూతఁబట్టినపక్షమున, నీమనోరథపూర్వకమయిన యనుగ్రహమును నీకుఁ జేసెదను." అని దేవిగారు నన్నుఁబంపి యున్నారు. నేనిప్పుడు నియమించినస్థలమునకువచ్చి యున్నాను. నాపా దాలంకారమును బట్టుకొని నావెంటనే బయలుదేఱిన వకుళావళిక యింకనురాకున్నది. నేనీలోపల ముహూర్తకాల మొంటిగా దుఃఖ పడియెదను. (అని యిటునటు తిరుగుచున్నది.)

విదూ:—(చూచి) ఆహాహా! ఇదిగో మద్యపానవిహ్వలుఁడై యున్నవానియొద్దకుఁ బానకపుఁగుండ తీసికొనిరాఁబడినది!

రాజు:—ఓయీ! అదియేమి?

విదూ:—అదిగో మాళవిక విశేషాభరణములు లేక ముఃఖము నందు విచారముకన్పడ నొంటిగానమీపమున నే నిలిచియున్నది.

రాజు:—(సంతోషముతో) ఏమీ! మాళవికా?

విదూ:—నిస్సందేహముగా.

రాజు:—ఇప్పుడు నాకుఁబ్రాణములు నిలుపుకొనుటకు శక్య మగును.

చ. దగఁగొనియున్న పాంథుఁడటుతన్ విని సారసపక్షికూఁత, దా
నోగిఁదరువాటికేగ్రివ నదియున్నదటంచు చలరారుమూడ్కి, మే
లగుప్రియురాలు చెంతఁగలదంచును నీవువచింపఁ జింతచేఁ
బొగిలెడినాడు డెందమును బొందెనునిందు నమందమోదమున్.

ఆమెయెక్కడ?

విదూ:—అదిగో చెట్లచాలునడుమనుండి వెలువడి యీవంకకే మరలి కనఁబడుచున్నది.

రాజు:—ఆమెను జూచినాను.

గీ. ఘననితంబము నిఱుపేదకౌనుఁ గలిగి
బటువులైనట్టి గబ్బిగుబ్బలను దనరి
నిడుదలౌ వాలుఁగన్నులు నెఱయ నిటకె
చేరవచ్చెడు నదిగో నాజీవితంబు.

మిత్రుఁడా! ఆమెపూర్వముకంటెఁ గ్రొత్తయవస్థపొందియున్నది. ఎట్లన-

గీ. తెల్లుపువుఁబోలె జెక్కులు తెల్లపాఱి
పరిమితములైన భూషణావళులఁ దాల్చి
పఱలెడు వసంతమునఁ బాండుపత్రవితతి
మూఁగఁ బూఁతపట్టినమల్లెతీఁగెఁ బోలి.

విదూ:—ఈమెయు నీవలెనే మన్మథవ్యాధిచేతనే బాధ నొందుచుండియుండును.

రాజు:—నామీఁది ప్రేమచేత నీకట్లగపడుచున్నది.

మాళ:—ఈవృక్షమును లలితసుకుమారదోహదము నపేక్షించి పుష్పాలంకారము లేక యత్యాతురనయియున్న నావలెనే శోకమభినయించు చున్నట్లున్నది. కాఁబట్టి దీనినీడచేతఁ జల్లఁగానున్న యీరాతిమీఁద గూరుచుండి వేడుకతోఁ బొద్దుపుచ్చెదను.

విదూ:—ఆమె యత్యాతురనయి యున్నానని చెప్పుచున్నది విన్నావా?

రాజు:—ఇంతమాత్రముచేత నీయూహ సరియయినదని నేనెంచను. ఎందుచేతనన—

క. కురువకసుమరజముంగొని,
పరశీకరముల ధరించి, వంచి చిగుళ్ళన్,
దరుణుల నిష్కారణముగ
మరియాతుర పెట్టవచ్చు మలయానిలుఁడున్.

మాళ:—(కూయుచున్నది)

రాజు:—మిత్రుఁడా! మన మీతీఁగెలచాటున దాఁగియుందము రమ్ము.

విదూ:—దూరమున నిరావతివలెఁ గనఁబడుచున్నది!

రాజు:—పద్మలతను జూచినయేనుఁగు మొసలిని లక్ష్యము చేయదు. (అని చూచుచున్నాఁడు)

మాళ:—ఓహృదయమా! నేను నిరాధారను గనుక దుర్లభమైన యీకోరికనువిడువుము. నన్నేల నీవాయాస పెట్టెదవు?

విదూ:—(రాజువంకఁ జూచుచున్నాఁడు.)

రాజు:—ప్రేమయొక్క మహిమ చూడుము.

గీ. పలుకవు నిమిత్త మామనోవ్యథకు నీవు,
తత్త్వమరయంగ నూహకుదరముగాదు;
లలనరో! యట్లయిన నీవిలాపమునకుఁ
గారణము నేనయంచు నిక్కముగఁ దలఁతు.

విదూ:—దేవా! ఇప్పుడే మీసంశయము నివర్తియగును. నేను మీమదనసందేశమును జెప్పిన వకుళావళిక యొంటిగా నీలాగున వచ్చుచున్నది.

రాజు:—అది ప్రార్థన మఱచిపోయినదేమో!

విదూ:—ఇప్పుడా దాసీసకూఁతురు మహత్తరమయిన దేవరవారిసందేశము నేల మఱచును?

[పాదాలంకారములతో వకుళావళిక ప్రవేశించుచున్నది.]

వకు:—నా సఖికి క్షేమమా?

మాళ:—ఓహో! వకుళావళికా! వచ్చితివా? నీకు స్వాగతము. కూరుచుండుము.

వకు:—(కూరుచుండి) ఓసీ! నీవిప్పుడు యోగ్యమయినపనికి నియమింపఁబడినావు. నీకాలొకటి నావంకఁజూపుము, లత్తుకపెట్టి నూపురము తొడిగెదను.

మాళ:—(త. లో) ఓహృదయమా! యీవైభవము లభించినదని సంతోషింపఁజాలకుము. నాకీదుర్గతి యెట్లు తొలఁగును? కానిమ్ము నాకిదే మరణాలంకారము కాఁగలదు.

వకు:—సఖీ! నీవేమియాలోచించుచున్నావు? దేవిగారి కాంచనాశోకవృక్షము పుష్పించునాయని యాతురపడుచుందురుగదా?

రాజు:—ఏమీ? ఈప్రయత్నమంతయు నశోకవృక్షదోహదము నిమిత్తమా?

విదూ:—ఏమీ? దేవిగారు కారణములేక యీయంతఃపురాభరణములతో నీమె నలంకరింప నియమించియుండదని మీకుఁ దెలియదా?

మాళ:—(కాలుచాఁచి) సఖీ! ఇప్పుడు కాలికి నొప్పి కలిగి నీకును.

వకు:—సఖీ! నీవు నాశరీరమవేకదా?

(అని పాదాలంకారము చేయునట్లు నటించుచున్నది.)

రాజు:—గీ. సఖుఁడ! చూడుము ప్రియురాలి చరణమునకు
లేఁతగానిడ్డ లత్తుకలేఖ యదిగో
హరుని చేదగ్ధమైన యనంగవృక్ష
మునకుఁ దొలిపల్లవంబన మురువుచూపు!

విదూ:—దేవిగారీమెకు నియమించినదని యీపాదమునకుఁ దగియున్నది.

రాజు:—నీవు చక్కఁగా చెప్పినావు.

చ. వరనఖకాంతినొప్పి నవపల్లవరాగము చేత నార్ద్రిమా
తరుణిప్రశస్తపాదమునఁ దన్నఁగవచ్చును రెంటినింకఁ; గ్రొ
వ్విరు లవిలేక దోహదము వేఁడు నశోకము నైన, లేని దో,
శిరమునువంచి నేరమును జేసిన కాంతునినైన, మిత్రుడా!

విదూ:—నీవే యీమెయెడ నేరము చేసినవాఁడ వగుదువేమో!

రాజు:—అమోఘకార్యసిద్ధుఁడవయిననీ బ్రాహ్మణవాక్యమును శిరసావహించెదను.

[అప్పుడు మత్తురాలియున్న యిరావతి చేటికతోఁ గూడఁ బ్రవేశించుచున్నది]

ఇరా:—సఖీ! నిపుణికా! స్త్రీల కిటువంటిమత్తత విశేషాలంకారమని నేను బలుమారుల వినుచువచ్చినాను. ఈలోకోక్తి సత్యమేనా?

నిపు:—ఇది మొదట లోకప్రవాదమో కాని యిప్పుడు సత్యమేయయినది.

ఇరా:—ఓసీ! నాయందలి ప్రేమ నటుండనిమ్ము. ఉయ్యెలయున్న గృహమునకు భర్త నాకంటె ముందుగాఁ బోయియుండునని నీవిప్పుడెట్లు తెలిసికొంటివో నాకుఁ జెప్పు.

నిపు:—అమ్మా! నీయందలి యఖండప్రేమ చేతఁ బోయియుండునని తెలిసికొంటిని.

ఇరా:—ఈయుపచారవృత్తి చాలించి మధ్యస్థతను వహించి చెప్పుము.

నిపు:—వసంతోత్సవమునందలి నైవేద్యములను మెసగిన గౌతముఁడు నాతోఁ జెప్పినాఁడు. అమ్మగారు త్వరపడవలెను.

ఇరా:—(అవస్థకు తగినట్లుగా కొంచెము నటించి) సఖీ! మత్తు చేత బాధపడుచున్న నను రాజుగారి దర్శనము నిమిత్తము చిత్తము త్వర పెట్టుచున్నది కాని కాళ్ళు మాత్రము సాగకున్నవి.

నిపు:—మనమిప్పు డుయ్యెలనున్న వసంతగృహమునకు వచ్చియున్నారము.

ఇరా:—? పునికా! భర్తగారిక్కడఁ గనఁబడరే?

నిపు:—అమ్మగారు తిన్నఁగాఁ జూడవలెను. పరిహాసార్థముగా రాజుగారిం దేతీఁగెలలోనో గూఢముగా దాఁగియుందురు. మనమును బ్రేంకణపులతో పరివృతమయిన యీయశోకవృక్షముక్రింద శిలాపట్టమునకుఁ బోవుదము.

ఇరా:—ఆలాగే.

నిపు:—(చూచి) అమ్మా చూడుము. క్రొమ్మావిగున్నను వెదకుచున్న మనకిప్పు డెట్టిదీమ కానఁబడుచున్నది.

ఇరా:—అదియేమి?

నిపు:—ఇదిగో యశోకవృక్షముయొక్క నీడను వకుళావళిక మాళవికకుఁ జరణాలంకారము చేయుచున్నది.

ఇరా:—(శంకను గనఁబఱిచి) ఇది మాళవిక యుండవలసిన చోటుకాదు. నీవేమని యూహించెదవు?

నిపు:—ఉయ్యెలనుండి పడుటచేతఁ గాలు నొప్పిపెట్టినదయి దేవిగారశోకదోహదకార్యమునకు మాళవికను నియోగించిరని యూహించెదను. అట్లుకానియెడల దేవి తానుధరించుకొనెడి యీయందెల జతను బరిజనము పెట్టుకొనుటకెట్లు నియమించును?

ఇరా:—ఇది దీనికి గొప్పగౌరవము.

నిపు:—నీవు రాజుగారి నేల వెదకవు?

ఇరా:—సఖీ! నా పాదములు ముందుకు నడువకున్నవి. నామనస్సు కళవళపడుచున్నది. ఈలోపల నాజంకు తీర్చుకొనియెదను.

(అని మాళవికనుజూచి తనలో) నామనస్సులో భీతికలుగుటకు హేతువులేకపోలేదుకదా?

వకు:—(పాదమునుజూచి) ఏమి? ఈలత్తుకరేఖలనుదీర్చుట నీకింపుగానున్నదా?

మాళ:—నాకాలిమీఁద నుండుటచే దీనిని నేను ప్రశంసించుటకు లజ్జపడుచున్నాను. ఈశిల్పకళాకౌశలమును నీవెవరివద్ద నేర్చుకొన్నావు?

వకు:—నేనిప్పుడు రాజుగారి శిష్యురాలను.

విదూ:—నీవిప్పుడు గురుదక్షిణను పొందుటకు వేగిరముర మ్మా.

మాళ:—అదృష్టవంతు రాలనని గర్వపడఁబోకు.

వకు:—ఉపదేశమునకుఁ దగినపాదము లభించినదిగనుక నేనిప్పుడు గర్వమునేపొందెదను. (లత్తుకరచనచూచి తనలో) నాపని నేను జక్కఁగా నిర్వహించితిని. (ప్రకాశముగా) సఖీ! నీపాదమునకొకదానికి లత్తుకపెట్టుటయయినది. ఇఁకనోటితోనూఁది తడి యార్చవలెను. అక్కఱలేదు ఆపని యిక్కడిగాలియే చేయుచున్నది!

రాజు:—మిత్రుఁడా! చూడుమూడు.

గీ. పచ్చిలత్తుకచేఁ దడిపాయకున్న
పాదమాటుంగ నాముఖవాయువునను
జక్కఁగానూఁది తగుసేవసలుపనాకు
నుత్తమంబైన యవకాశ మొదవెనిపుడు.

విదూ:—మీకేచింతయేందుకు? ఈసేవమీకుఁజిరకాలమనుభవింప లభించునులెండి.

వకు:—సఖీ! నీపాదము కెందామరవలె శోభిల్లుచున్నది. నీవిప్పుడు సర్వదా రాజుగారిఱొడిలోఁ జేరుదానివలె నున్నావు.

ఇరా:—(వకుళావళిక ముఖముకేసి చూచుచున్నది.)

రాజు:—ఇది నాకాశీర్వాదము.

మాళ:—ఓసీ! అవినయవాక్యములు పలుకకు,

వకు:—నేను బలుకఁదగినదానినే పలికినాను.

మాళ:—అట్లయిన, నేను నీకుఁ బ్రియురాలనుగానా?

వకు:—నాకుమాత్రమే కాదు.

మాళ:—మఱియెవరికిఁ గూడ?

వకు:—గుణగ్రాహులయిన రాజుగారికిఁ గూడ?

మాళ:—నీవుమాయమాటలు చెప్పుచున్నావు. నాయందట్టి గుణ మేదియు లేదు.

వకు:—సత్యము. నీయందుగాదు. నాకదిక్కృశించి తెల్లపాఱిన రాజుగారి సుందరాంగములయందుఁ గనఁబడుచున్నది.

విపు:—మొదట గుణించుకొనివచ్చినట్లే యీచెడుగడఁతుక యుత్తరము చెప్పుచున్నది!

వకు:—అనురాగ మనురాగము చేతనే పరీక్షింపఁదగిన దన్న సుజనవాక్యమును బ్రమాణము చేసికొమ్ము.

మాళ:—నీవేల ఇచ్చవచ్చినట్లెల్లను వదరెదవు?

వకు:—కాదు కాదు. ప్రేమచేత మృదువులయిన యివి మఱియొకరినోటినుండివచ్చిన రాజుగారివాక్యములేసుమా?

మాళ:—సఖి! దేవిని దలఁచుకొని నాహృదయమీమాటలను విశ్వసింపకున్నది.

వకు:—ఓసీమద్దరాలా! తుమ్మెదబాధ యున్నదని వసంతకాలమునఁ గలిగిన క్రొమ్మావిపూ వలంకరించుకోఁగూడదా యేమి?

మాళ:—దుర్లభపదార్థాపేక్ష పొందియున్న నాకు నీవు సహాయురాలవగుదువా?

వకు:—నేను మర్దించినకొలఁదిని బరిమళించు వకుళావళికను జుమా.

రాజు:—మేలు! వకుళావళికా! మేలు!

ఉ. భావమెఱుంగనైనపిదపం దగఁ బ్రస్తుతవాక్యయుంబులన్
గేవలముం దిరస్కృతి జనించినచో నుచితోత్తరంబులన్
జేవమెయి న్నివేదనము చేసి మనీయనిదేశ మిచ్చుటన్;
జీవములిట్లు దూతికలచేతనె యుండును గాముకాళికిన్.

ఇరా:—సఖీ! వకుళావళిక మాళవికచేత నీకార్యమునం దమగు పెట్టించినది చూచితివా?

నిపు:—అమ్మా! నిర్వికారులకయినను సమయోచితమైన యుపదేశము వాంచను బుట్టించును.

ఇరా:—నాహృదయముయొక్క శంక తప్పక పొందవలసినదే. ఇప్పుడు సంగతి తెలిసినందునఁ గర్తవ్య మాలోచించెదను.

వకు:—ఇదిగో నీరెండవపాదముకూడ నలకరింప(బ)డినది. ఇప్పు డందెలను నీరెండు కాళ్ళకును దొడిగెదను. (అందెలు పెట్టుట నభిన యించుచున్నది.) సఖీ! లెమ్ము. అశోకమును పుష్పింపఁజేయుటకయి యుఁక దేవిగారియాజ్ఞ నడుపుము. (ఇద్దఱును లేచుచున్నారు.)

ఇరా:—దేవిగారి నియోగమనిబిన్నాము. ఇప్పుడదిజరగనిమ్ము

వకు:—ఇదిగో రాగాధిక్యముగల నీవనుభవింపఁదగిన వాని రూపము నీయెదుటనే యున్నదే.

మాళ:—(సంతోషముతో) భర్తాయేమి?

వకు:—(చిఱునవ్వుతో) భర్త కాఁడు. ఈయశోకమున వ్రేలు చున్న యీలేఁజిగురు జొంపములను కర్ణాభరణముగాఁ జేసికొమ్ము.

మాళ:—(విషాదమును నటించుచున్నది)

విదూ:—ఏమి? దేవరవారు విన్నారా?

రాజు:—మిత్రుఁడా! ఇంతతోనే కాముకులయభీష్టము సంపూ ర్ణమగును.

చ. ఒకరికిఁ బ్రేమయుండి మఱియొక్కరికిం దగు ప్రేమలేనివా
రికి వడిఁ బొందుకల్గినను శ్రేష్ఠముకాదది; యంతకంటెనున్

బ్రకటసమానురాగులగువారలకా మరణంబు నొందొరుగా
వికలతఁగూడ నబ్బమియుఁ బెద్దయు మేలుగనెంతు నామదిన్.

మాళ:—(చిగురాకును గర్ణాభరణముగా ధరించుకొని విలాసముతో నశోకమును దన్నుటకు బాదమెత్తుచున్నది.)

రాజు:—మిత్రుఁడా!

గీ. పాదపమునుండి గ్రహియించి పల్లవంబు
మరలఁ బాదపల్లవమీఁద మ్రాఁకునకును;
కోరియుభయులు నిటుమార్చుకొనుటచేత
వంచితుఁడనైతినిక్క డేనంచు దలఁతు

మాళ:—ఈయశోకము పూచుటకయి చేయవలసినదోహదము నేను జేసితిని గదా? ఇట్లు చేసినతరువాతఁగూడ నిది పుష్పించకుండునేమో?

వకు:—సఖీ! ఇఁక నీలోపమేదియు లేదు. నీచరణసత్కారమును బొందియు శీఘ్రముగాఁ బూఁత పట్టకపోయినపక్షమున నీ యశోకవృక్షమే నిర్గుణమగును

రాజు:—ఉ. ఈతనుమధ్యయందియల నింపగునాదము పుట్టఁగా నవా
బ్జాత సమానకోమలసుపాదమున న్నిను సత్కరించినన్
బూఁతనుబట్టకున్న, నిటఁబోల్చి యశోకమ! చారుహావశో
భాతులనాయకార్యమగునాదరమున్ వృధగా దెసీయెడన్.

మిత్రుఁడా! నేనుబోయి యవకాశముచేసికొని మాటాడఁ గోరుచున్నాను.

విదూ:—రమ్ము. నేనిప్పుడు వారిని భయపెట్టెదను.

(ఇద్దఱును నిష్క్రమించుచున్నారు.)

నిపు:—అమ్మా! అమ్మా! రాజుగారు ప్రవేశించుచున్నారు.

ఇరా:—నేనిది మనస్సులో మొదటనే యాలోచించినాను.

విదూ:—(చేరఁబోయి) అమ్మా! రాజుగారెదుటనుండఁగా దేవిగారికి బ్రియమయిన యీయశోకవృక్షమును ఎడమకాలితోఁ దన్నుట నీకుఁ దగునా?

ఇద్దఱు:—(కొంతుృపాటుతో) అయ్యో! రాజుగారిక్కడనే యున్నారే!

విదూ:—వకుళావళికా! ఈమె తెలియక యవినయకార్యము చేయుచుండఁ దెలిసినదానవునీవు దాపుననుండి యెంతును వారించినావు కావు?

మాళ:—(భయము కనఁబఱచుచున్నది)

నిపు:—అమ్మా! మహానుభావుఁడైన యీగౌతముఁడేమి చేయుచున్నాఁడో చూడు.

ఇరా:—ఇట్లుగాక పోయిన మఱియె ట్లీబ్రాహ్మణాధముఁడు జీవనము చేయఁగలుగును?

వకు:—అయ్యా! ఈమె దేవిగారి యాజ్ఞాప్రకారమే చేయుచున్నది ఈయతిక్రమమునందీమె పరాధీనురాలు, రాజుగారు క్షమింతురుగాక ! (అని తాను మ్రొక్కి మాళవికచేత మ్రొక్కించుచున్నది.)

రాజు:—అట్లయినపక్షమున నీయందుఁ దప్పిదము లేదు. కళ్యాణీ! లెమ్ము. (అని చేతితోఁ బట్టుకొని మాళవికను లేవదీయుచున్నాఁడు.)

విదూ:—ఇది తగును. దేవిగారు మాననీయురాలుంగదా?

రాజు:—(నవ్వి)

క. జవ్వనిరో! కఠినంబగు
నివ్వసుధారుహము మొదల నీటుమోపుటచే
నొవ్వదె కిసలయకోమల
మవ్వామపదాంబుజాతి మిప్పుడు నీకున్?

మాళ:—(లజ్జ నభినయించుచున్నది.)

ఇరా:—(అసూయతో) ఓహో! భర్తగారు నవనీతకోమల హృదయులు గదా.

మాళ:—వకుళావళికా! తమని యోగమును నడిపితిమని దేవి గారికి నివేదింతమురమ్ము.

వకు:—సెలవుపుచ్చుకొనియెదనని రాజుగారికి విన్నవము చేయుము.

రాజు:—కళ్యాణీ! నీవు పోవచ్చును. సమయము దొరకినది గనుక ముందుగానీవిప్పుడు నాప్రార్థనను వినుము.

వకు:—అవహితురాలవయి వినుము. దేవరవా రానతిత్తురుగాక!

రాజు:—గీ. ఈవిధమునసె యింతిరో! యీశరీర
మల రోదవకుండెఁ జిరకాలమందునుండి;
నీదుస్పర్శామృతంబున నేఱపుకుందు
నన్య మొల్లనినాకు దోహదమునిపుడు.

ఇరా:—(వేగముగా సమీపించి) ఈయుఁ కవశ్యముగా దోహదము చేయుము. అశోకము పూలనుమాత్రమే యిచ్చునుగాని యీయనపూవులను ఫలములనుగూడ నిచ్చును.

[అందఱును ఇరావతినిజూచి తత్తరపడుచున్నారు.]

రాజు:—(రహస్యముగా) మిత్రుఁడా! ఇప్పుడేమిగతి?

విదూ:—మఱియేమున్నది? పిక్కబలమే.

ఇరా:—మేలు! వకుళావళికా! మేలు! ఇప్పుడు నీవుమంచిపనికి బూనుకొన్నావు. మాళవికా! భర్తగారికోరికను సఫలము చేయుము.

ఇద్దఱు:—అమ్మా! క్షమింపుము. రాజుగారిప్రణయపరిగ్రహమునకు మే మెవరము? (అని వెడలిపోవుచున్నారు.)

ఇరా:—పురుషులను నమ్మఁగూడదు. నీమాయమాటలు నమ్మటచేతఁ బ్రియభార్యనయియుండి తిరస్కృతురాల నయిన నాకిప్పుడిదిహృదయశల్యమయినది. వేఁటకాని గీతముచేత ననుమానపడక యాకర్షింపఁబడిన లేడివలెనే నావినాశము నేను దెలిసికొలేకపోతిని.

విదూ:—(రహస్యముగా) మిత్రుఁడా! ఏదోయుత్తరము నాలోచింపుము. నీకుఁ జెప్పవలసినదేమున్నది? నీటిసమీపమున దారిలేక పట్టుపడిన దొంగవలెనే యిప్పుడు సంధిచేసికొనుటయే కర్తవ్యమని తోఁచుచున్నది.

రాజు:—సుందరీ! నాకు మాళవికతోఁ గొంచెమయినను బని లేదు నీవాలస్యము చేసినందున, వీరితో నేను గొంచెము వినోదముగాఁ బ్రొద్దుపుచ్చుచున్నాను.

ఇరా:—మిమ్ము నమ్మఁగూడదు. భర్తగారికిటువంటి వినోదము దొరకినసంగతి నాకుఁ దెలిసినదికాదు. అట్లు తెలిసియుండినయెడల నేనీవిధముగా మీకు వినోదభంగమును జేసియుండను.

విదూ:—ఇప్పుడు రాజుగారి దాక్షిణ్యము చెడఁగొట్టుకోకుము. సమీపమునఁ గనఁబడినప్పుడు రాణిగారి పరిచారికలతోడ సంభాషించుటకూడఁ దప్పగునా? నీవే చెప్పు.

ఇరా:—వారితోడి సంభాషణమేజరగనిమ్ము. నేను నామనస్సు నేలయాయాసపెట్టుకోవలెను? (అనిరోషముతో బయలుదేఱుచున్నది.)

రాజు:—(వెంబడించి) ప్రాణేశ్వరీ! శాంతింపుము.

ఇరా:—(ఒడ్డాణమూడి కాలికిఁదగులుకొనఁగానడుచుచున్నది.)

రాజు:—సుందరీ! ప్రేమగలవారిని నిరాదరించుటయుక్తముకాదు.

ఇరా:—ధూర్తా! నీవు నమ్మఁదగినవాఁడవుకావు.

రాజు:—గీ. 'ధూర్త' యనుమాటతోన రోతోయజాక్షి!
యనుఁగునయిన నాపయి కోప మాఱఁజెల్లు;
కాళ్ళపయిఁ(వ్రాలి నిన్ను మేఖలయు వేఁడఁ
జండి! కోపంబు విడువంగఁజాలవేమి?

ఇరా:—ఈచెడుమేఖలయు నిన్నే యనుసరించుచున్నది.
(అని మొలనూలుపుచ్చుకొని దానితో రాజును గొట్టఁబోవుచున్నది.)

రాజు:—మిత్రుఁడా! ఈ యిరావతి

గీ. కానునుండి యుపేక్షతోఁ గరముజాఱు
పసిఁడి మొలనూలితోడ బొమ్మలుగాఁ
నుగ్రురాలయి నను(గొట్టనుద్యమించె
మొయిలు మెఱుపుతో వింధ్యాద్రిమోఁదునట్లు.

ఇరా:—ఏమి? ఈవిధముగా నన్ను మరలఁ దిరస్కారము చేయు చున్నావు? (అని మొలనూలితోడి చేయితీసికొనుచున్నది.)

రాజు:—క. అపరాధి నయిననాపయి
నిపుడె త్రిదండ ముడిపెదేల? లతాంగీ!
యిపుడు విలాసము పెంచియుఁ
గుపితత్వము దాసునందుఁ గూర్చెదవకటా.

ఇప్పుడు నీకోపము తగ్గింపుము. (అనిపాదములమీఁద బడుచున్నాఁడు)

ఇరా:—నీకు సంతోషకరమయిన దోహదము చేయుటకివి మాళవిక పాదములుకావు (అని చేటికతోఁగూడఁ బోవుచున్నది.)

విదూ:—లెమ్ము నీవనుగ్రహింపఁబడినావు

రాజు:—(లేచి యిరావతినిగానక) ఓహో! నాప్రియురాలు విడచిపోయినదా?

విదూ:—మిత్రుఁడా! దైవవశముచేత నపినయముఁ జేసిన నన్నిప్పుడు విడిచిపోయినను దానికోపమింకను దీఱలేదు. అంగారరాశివలె నీమె మరల రాకముందే మనము శీఘ్రముగాఁ బాఱిపోవుదము రమ్ము.

రాజు:—ఆహా! కాముని వైషమ్యము!

గీ మనసు ప్రియురాలిపైఁ జిక్కికొనిన నేను
సేవగనియెంతు మ్రొక్కినఁ జేకొనమియు;
కూర్మిగలదయ్యు నామీఁదఁ గుపితయగుట
చేత నేను నిప్పుడుపేక్ష చేయవచ్చు.

(అందఱును నిష్క్రమించుచున్నారు)

చతుర్థాంకము.

[అప్పుడు విహారగృహస్థుఁడయి రాజును, ప్రతీహారియుఁ బ్రవేశించుచున్నారు.]

రాజు:—(తనలో)

చ. చెవులనుబడ్డ కాంతవయిఁ జేరుచు వేఁగది నాఁటియాశచే,
నవలను రాగపల్లవము నంకురించు దృష్టికిఁ గానిపించుటన్,
దవిలి కరంబు పూఁచినవిధంబునురం బులకాంకురాళిచే,
జవమున గామవృక్షము రసజ్ఞుని నన్ ఫలమొందఁజేయుతన్.

(ప్రకాశముగా) మిత్రుఁడా! గౌతమా!

ప్రతీ:—దేవా! జయమగుఁగాక! జయమగుఁగాక! గౌతముఁ డిక్కడ లేడు.

రాజు:—(తనలో) అయ్యో! అతఁడు మాళవిక వృత్తాంతమును దెలిసికోవచ్చుటకయి నాచేతఁ బంపఁబడినాఁడుగదా!

[విదూషకుఁడు ప్రవేశించుచున్నాఁడు.]

విదూ:—మీకు జయమగుఁగాక! జయమగుఁగాక!

రాజు:—జయసేనా! ధారణీదేవి యెక్కడనున్నదో కాలినొప్పి పోవుట కెట్లు వినోద పెట్టఁబడుచున్నదో తెలిసికొనిరమ్ము.

ప్రతీ:—దేవరయాజ్ఞాప్రకారము చేసెదను. (అనిపోవుచున్నది)

రాజు:—గౌతమా! నీసఖురాలయిన యామెవృత్తాంత మేమి?

విదూ:—పిల్లిచేతఁ బట్టుపడిన కోకిలవృత్తాంతమువలె నున్నది.

రాజు:—(విషాదముతో) ఎందుచేత?

విదూ:—ఖిన్నురాలయియున్న యామె కన్నుల నిప్పులొలుకు దేవిచేతఁ బాతాళగృహమునఁ ద్రోయింపఁబడినది.

రాజు:—నన్నుఁ దారసించినందుకుఁ గాబోలును.

విదూ:—అవును.

రాజు:—ఈవిధముగాఁ శత్రువులెవరు దేవిగారికిఁ గోపము తెప్పించినారు?

విదూ:—దేవా! వినుము. కాలినొప్పిచేత బాధపడుచున్న దేవిగారిక్షేమవార్తయడుగుటకయి యిరావతి యక్కడకుఁబోయియుండినదని పరివ్రాజిక నాతోఁజెప్పినది

రాజు:—అటుతరువాత?

విదూ:—మనప్రియవల్లభుఁడేల దర్శనమియ్యలేదని దేవియడిగినది. "మనప్రియవల్లభుఁడేమి? ప్రియవల్లభత్వము మనపరిజనముపాలయినట్లు మీకింకను దెలియనేలేదా?" అని దానికామె యుత్తరమిచ్చినది.

రాజు:—అయ్యో! ఈయుపన్యాసమువలన మాళవికమీఁదనే యనుమానముపోయినదని చింతిల్లుచున్నాను.

విదూ:—అటుతరువాత దేవి నిర్బంధపెట్టి యామెవలన నీయవినయ మంతయుఁ దెలిసికొన్నది.

రాజు:—ఏమి దానిదీర్ఘరోషము! అటుపిమ్మట జరిగినదిచెప్పు.

విదూ:—మఱియేమున్నది? మాళవికయు వకుళావళికయుఁ గాళ్ళసంకెళ్ళతోఁ నాగకన్యకలవలె సూర్యకిరణములు చొరని పాతాళగృహానివాసము ననుభవించుచున్నారు.

రాజు:—అయ్యో! పాపము!

గీ. మధురముగఁ గూయుపికమును మధుపసఖియుఁ
బెద్దగాలితోడి యకాలవృష్టిచేతఁ
గుసుమితంబగు క్రొమ్మావిగున్న విడిచి
తొఱ్ఱచేరంగ వలసెఁగా తోడులేక.

మిత్రుఁడా! ఇక్కడ మనమేమైనఁ జేయుట కవకాశమున్నదా?

విదూ:—ఏమియవకాశమున్నది? నాముద్రయుంగరమును నీకు జూపినంగాని మాళవికను వకుళావళికను విడువవలదని దేవిగారాఱెటిసాలకుఁ గావలిపెట్టిన మాధవికకు గట్టియుత్తరువు చేసినారు.

రాజు:—(నిట్టూర్పువిడిచి విచారముతో) మిత్రుఁడా! ఇక్కడ జేయవలసినపని యేమి?

విదూ:—ఇప్పుడొక్క యుపాయమున్నది.

రాజు:—అది యేది?

విదూ:—(అన్నిప్రక్కలనుజూచి) మనకుఁ గనఁబడక యెవ్వరయినను విందురు నీచెవిలోఁ జెప్పెదను. (సమీపించి చెవిలోఁ జెప్పి) ఈలాగుననే చేయవలెను.

రాజు:—(హర్షముతో) ఈయుపాయము చక్కఁగాయున్నది, కార్యసిద్ధికొఱకు దీనిని బ్రయోగింపవలెను.

[ప్రతీహారి ప్రవేశించుచున్నది.]

ప్రతి:—దేవా! రక్తచందనజలముతోఁ గలిపిన మంచిగంధమును గాలికిఁ జేతులతోఁ బరిజనులు పట్టించుచుండగా మంచుగాలి వచ్చెడిచోటఁబరుండి దేవిగారుపరివారికలు చెప్పుకథలువినుచుఁ బ్రొద్దుపుచ్చుచున్నారు.

రాజు:—అట్లయినయెడల మనముపోయి చూచుటకిది మంచి సమయము.

విదూ:—మీరు వేంచేయుడు. నేనును దేవిగారిని రిక్తహస్తములతోఁ జూడఁ గూడదు. కనుక నేదయిన సమకూర్చుకొని వచ్చెదను.

రాజు:—ఇది యంతయు జయసేనకుఁ జెప్పిసుంకిపొమ్ము.

విదూ:—ఆలాగే (చెవిలోఁజెప్పి) యీలాగునఁ జేయవలెను.

(అని నిష్క్రమించుచున్నాఁడు.)

రాజు:—జయసేనా! గాలిలో వేయఁబడిన దేవియొక్క శయనమునకు దారి చూపుము.

ప్రతి:—దేవా! ఇటుయిటు.

[అప్పుడు పాన్పుమీఁద ధారిణీదేవియు పరివ్రాజికయు యథోక్తపరివారముతో బ్రవేశించుచున్నారు.]

దేవి:—అమ్మా! కథ బహురమణీయముగానున్నది. ఆపయిని—

పరి:—(చూపునిగిడించి) ఆపయిని దరువాతఁ జెప్పెదను. ప్రభువులైనవిదిశాపురాధీశ్వరులు వచ్చుచున్నారు.

దేవి:—ఆహా! భర్తగారా? (అని లేవఁబోవుచున్నది.)

రాజు:—లేవఁబోకు. ఉపచారగౌరవమింతతోఁ జాలును,

గీ. అందియలఁ బాయుటకునోర్వ కందమెడలి
పసిఁడి పీఠముపై మోపఁబడినయట్టి
నీదుకాల్నొవ్వఁగాఁ జేసి నాదుమదికి
బాధకలిగింపఁ బోలదో భవ్యవాణి.

దేవి:—ప్రాణేశ్వరా! జయము జయము.

పరి:—దేవరవారికి విజయమగుఁగాక!

రాజు:—(పరివ్రాజికకు నమస్కరించికూరుచుండి) దేవీ! నొప్పి సహింపఁదగి యున్నదా?

ధార:—కొంతగుణముగానున్నది.

[అప్పుడు బొట్టనవ్రేలు జన్నిదముతోఁ గట్టుకొని తొట్రుపాటుతో విదూషకుఁడు ప్రవేశించుచున్నాఁడు.]

విదూ:—రక్షింపుఁడు. రక్షింపుఁడు. నన్నుఁ బాము కఱచినది.

(అందఱును విషాదము నొందుచున్నారు.)

రాజు:—అయ్యో! నీవెక్కడఁ దిరిగినావు?

విదూ:—దేవిగారిదర్శనము చేయవలెనని యాచారముఁబొవ్వున బుష్పముల నిమిత్తము నేనుద్యానవనమునకుఁ బోయినాను.

ధార:—అయ్యో! పాపము! నేనేయీబ్రాహ్మణుని ప్రాణసంశయమునకు హేతుభూతురాల నయినాను.

విదూ:—అట్లుపోయి పుష్పమునిమిత్తమయి కుడిచేయియశోకవృక్షముమీఁదికిఁ జాఁచునప్పటికి, మృత్యుదేవత సర్పరూపమున

దొడ్డిలోనుండి వెడలివచ్చి కాటువేసినది. ఇవిగో నావ్రేలిమీఁద రెండుకాట్లును జూడుఁడు. (అని చూపుచున్నాఁడు.)

పరి:—గీ. పాముకఱచినవారల బ్రతుకునకును
కఱచినట్టి యంగంబును నఱుకకొండెఁ
గాల్చికొండెను రక్తంబు గంటునుండి
తీయుటొండెను శీఘ్రంబు చేయవలయు.

ఇప్పుడు విషవైద్యులు తమపని చేయవలెను.

రాజు:—జయసేనా! ధ్రువసిద్ధిని వెంటనే పిలుచుకొనిరమ్ము.

ప్రతీ:—దేవరవారియాజ్ఞాప్రకారము చేసెదను.

(అని పోవుచున్నది.)

విదూ:—అయ్యో! నేను బాపపుచావు చచ్చుచున్నాను.

రాజు:—భయపడఁబోకు. ఒకానొకప్పుడు పాముకాటుకు విషముండదు.

విదూ:—నేనెట్లు భయపడకుండఁగలను? నాసర్వావయవములును దిమ్మిరెక్కుచున్నవి (అని విషోద్రేకమును జూపుచున్నాఁడు)

ధారి:—అయ్యో! అయ్యో! ఇతఁడు విషవికారముచేత వడఁకుచున్నాఁడు. పట్టుకొనుఁడు.

పరి:—(తొట్రుపాటుతో పట్టుకొనుచున్నది.)

విదూ:—(రాజునుజూచి) నీకు నేను బాల్యమునుండియుఁ బ్రియమిత్రుఁడనుగా నున్నాను. ఇప్పటిప్రేమను మార్పక పుత్రహీనురాలయ్యెడు మాతల్లియోగక్షేమములకు భారమువహింపుము.

రాజు:—బెదరఁబోకు. ఇప్పుడే వైద్యుఁడు చికిత్సచేసి నిన్ను బాగుచేయును. స్థిరచిత్తుఁడవుకమ్ము.

జయ:—(ప్రవేశించి) ఓమహారాజా! ధ్రువసిద్ధి దేవరవారియాజ్ఞనువిని గౌతముని నక్కడకే పంపవలయునని విన్నపము చేయుచున్నాఁడు.

రాజు:—అట్లయినఁ గంచుకి సహాయముతో నీతనిని ధ్రువసి(యొద్దకుఁ జేర్పుము.

జయ:—ఆలాగే.

విదూ:—(దేవివంకఁ జూచి) అమ్మా! నేను జీవించినను జీవింపకపోయినను రాజుగారి సేవకుఁడనగుటచేత మీవిషయమున జేసిన యపరాధమును క్షమింపవలెను.

ధార:—నీవు దీర్ఘాయుష్మంతుఁడవు కమ్ము.

(విదూషకుఁడును ప్రతీహారియు నిష్క్రమించుచున్నారు)

రాజు:—ఖిన్నుఁడై యున్న యితఁడు స్వభావముచేతనే పిఱికి వాఁడు. ధ్రువసిద్ధి సార్థక నామము కలవాఁడయినను గుదురునః యెంచకున్నాఁడు.

జయ:—(ప్రవేశించి) దేవా! జయమగుఁగాక! జయమగు గాక! నీటికుండలో వేసి చికిత్స చేయుటకయి సర్పముద్రగల యుంగ రమెక్కడనైనను వెదకి సంపాదింపవలెనని ధ్రువసిద్ధియేలినవారితో మనవిచేయుమన్నాఁడు.

ధార:—సర్పముద్రగల యుంగర మిక్కడనే యున్నది ఇదిగో దీనిని బనితీఱినతరువాత మరలఁ దెచ్చి నాచేతికిమ్ము.

(అని జయసేన కిచ్చుచున్నది)

రాజు:—జయసేనా! పనికాఁగానే శీఘ్రముగాఁ దీసికొనిరమ్ము

జయ:—దేవరయాజ్ఞాపించినట్లు చేసెదను (అని వెడలిపోవుచున్నది

పరి:—గౌతమునికి విషము దిగినదని నామనస్సునకుఁ బాః కట్టుచున్నది.

రాజు:—అట్లే జరగునుగాక!

జయ:—(ప్రవేశించి) దేవా! జయమగుఁగాక! జయమగు గాక! గౌతమునికి విషవేగము తగ్గినది. అతఁడు ముహూర్తకాలములో మరల నెప్పటివాఁడయినాఁడు.

ధార:—భాగ్యవశముచేత నేనునిందనుండి విముక్తురాలనై నాను.

జయ:—ఆలోచింపవలసిన రాజకార్యము లనేకములున్నవి గనుక దర్శన మనుగ్రహింపఁ గోరుచున్నానని మంత్రియయిన వాహతకుఁడు దేవరవారితో విన్నపము చేయుమన్నాఁడు.

ధార:—దేవరవారు కార్యపర్యాలోచనము కొఱకు విజయం చేయవలెను.

రాజు:—దేవీ! ఈప్రదేశమున నెండసోకుచున్నది. ఈబాధకు శీతలోపచారము ప్రశస్తము. కాఁబట్టి నీపాన్పును మఱియొకచోట వేయించుకొమ్ము.

ధార:—ఓపరిచారికలారా! మీరుభర్తగారు సెలవిచ్చినప్రకారము చేయుఁడు.

పరిచారికలు:—మంచిది.(అనిఆప్రకారముగా చేయుచున్నారు)

[ధారిణీదేవియు, పరివ్రాజికయు, పరివారమును, పోవుచున్నారు]

రాజు:—జయసేనా! గూఢమార్గమునఁ బ్రమదవనమునకుఁ బసిఁకొనిపొమ్ము.

జయ:—దేవా! ఇటురండు.

రాజు:—జయసేనా! గౌతముఁడు తనయభీష్టమును నెరవేర్చినాఁడుగదా?

జయ:—నిస్సందేహముగా.

రాజు:—క. ఇష్టావాప్తికిఁ గడు ను
త్కృష్టం బీక్రియ యటంచు నెఱిఁగియుఁ గష్టం
బిష్టార్థసిద్ధియంచును
స్పష్టముగా మనసు జంకుపడియెడునాకున్.

[విదూషకుఁడు ప్రవేశించుచున్నాఁడు.]

విదూ:—మీకు జయముగుఁగాక! జయముగుఁగాక! దేవరవారి మంగళకార్యములు సిద్ధిపొందినవి.

రాజు:—జయసేనా! నీవుకూడ నీవనికిఁబొమ్ము.

జయ:—దేవరవా రాజ్ఞాపించినట్లు చేసెదను.(అనిపోవుచున్నది

రాజు:—గౌతమా! ఇప్పుడు క్రూరురాలయిన మాధవి కొంచమయిన నను మానవడలేదా?

విదూ:—దేవిగారి ముద్రియుంగరమునుజూచి యెట్లనుమాన వడును?

రాజు:—నేనుంగరమునుగూర్చి మాటాడలేదు. దేవి యేహేతువుచేత పీరినిద్దఱిని విడిపించినది, తనపరిజనమును మాని నిన్నేల పంపినది, అని యడియడిగియుండవలెను.

విదూ:—నన్నది యీప్రశ్నలడిగినది. నేను మందుడనయినను వెంటనే సమయోచితమయిన ప్రత్యుత్తరములిచ్చినాను.

రాజు:—ఏమని?

విదూ:—జ్యోతిష్కులు రాజుగారి నక్షత్రమునకుఁ గ్రూరగ్రహబాధ గలిగినదనియు, అందుచేత నవశ్యముగాఁ జెఱలోనున్న వారినందఱిని విడిచి పెట్టింపవలయు ననియు, రాజుగారితో విన్నవము చేసిరని నేను జెప్పితిని.

రాజు:—(హాసముతో) అటుతరువాత.

విదూ:—ఆసంగతివిని దేవి యిరావతి మనస్సునకు నొప్పి కలుగకుండుటకై "రాజుగారే విడిపింపుమన్నా" రని నన్నుఁబంపినదని చెప్పినాను. అయియుండవచ్చు, నని యందుమీఁద మాధవి కార్యసాఫల్యము చేసినది.

రాజు:—(విదూషకునిగాఁగలించుకొని) మిత్రుఁడా! నాయెడ నీకుఁ బ్రేమయున్నదికదా?

గీ. బుద్ధిగుణమున నే మిత్రములకునిలను
కార్యదర్శనమిప్పుడుఁ గాదుసుమ్ము

స్నేహమునఁ గూడలభియించి నెగఁడుజూవె
కార్యసిద్ధికి సూక్ష్మమార్గంబు సఖుఁడ.

విదూ:—మీరు త్వరపడవలెను. సఖీసహితురాలయిన మాళవికను సముద్రగృహమునందుంచి మీనిమిత్తమయి యెదురుగా వచ్చినాను.

రాజు:—నేనామెను గౌరవించెదను. నీవుముందునడువు.

విదూ:—దేవా! రండి రండి. (అని కొంచెమునడిచి) ఇదిగో సముద్రగృహము.

రాజు:—(భయముతో) మిత్రుఁడా! అదిగో చేతులతోఁ బూవులుకోయుచు నీయిష్టురాలయిన యిరావతిపరిచారిక చంద్రిక మనవైపునకేవచ్చుచున్నది. ఇప్పుడదిపోయినదాఁక మనమీగోడచాటున దాఁగుకొందము.

విదూ:—ఓహో! చోరులకును జారులకును చంద్రిక సరిపడదు గదా? (ఇద్దఱును చెప్పినట్లు చేయుచున్నారు.)

రాజు:—మిత్రుఁడా! నీచెలి నానిమిత్తమయి యెదురుచూచుచుండును. ఈగవాక్షమునుజేరి యామెను జూతమురమ్ము

విదూ:—ఆలాగే.

(ఉభయులును నిలుచుండి చూచుచున్నారు.)

[అప్పుడు మాళవికయు వకుళావళికయుఁ బ్రవేశించుచున్నారు.]

వకు:—సఖీ! భర్తగారికి మ్రొక్కుము.

మాళ:—ఓభర్తా! నీకు నమస్కారము.

రాజు:—వకుళావళిక నాప్రతిరూపమును నిర్దేశించిపలుకుచున్నదని శంకించెదను.

మాళ:—(హర్షముతో ద్వారమువంకఁజూచి) సఖీ! నన్ను మోసపుచ్చుచున్నావా? (అని విషాదము చూపుచున్నది.)

రాజు:—ఆమె హర్షవిషాదములకు నేను ప్రీతుఁడనయినాను.

సీ. సూర్యుఁడుదయించుచోఁ గ్రుంకుచో గరంబు
జలజము వికాస సంకోచములను దాను
బూనునట్లుగ నీపద్మముఖి ముఖంబు
క్షణములోపల కెం డపస్థలనుదాల్చె.

వకు:—అదుగో భర్త చిత్రపటమునం దున్నాఁడు.

ఇద్దఱు:—(మ్రొక్కి) దేవా! మేలు కలుగుఁగాక! మేలు కలుగుఁగాక!

మాళ:—సఖి! అప్పుడు తొందరలో నిలుచుండి చూచుటచేత రాజుగారి రూపమునందు నాకాశ యెట్లు తీఱలేదో, అట్లేయిప్పుడు రాజుగారిరూపము తృప్తికరముగా నుండలేదనియే నేను భావించెదను.

విదూ:—వినుచున్నావా? నీవు కనఁబడునట్లుగాఁ జిత్రపట మునం దుండలేదని యీమె తలఁచుచున్నది. పెట్టెయందలి రత్నరాసి వలెనే యిప్పుడు నీవు యౌవన గర్వమువహించుట వ్యర్థమగుచున్నది.

రాజు:—మిత్రుఁడా! కుతూహలము గలవారయినను స్త్రీలు సహజముగా సిగ్గు గలవారుగానుందురు. చూడు—

చ. తరుణులు వేడ్కతోఁ బ్రథమదర్శన కాలమునందుఁ దద్దయుఁ
బురుషులరూపముల్ నయనముల్ తనియంగను జూడఁగోరియున్
ధరఁ దరళాయతాక్షులు మనఃప్రియులం దిలకించు నట్టునం
గరమునువిప్పి కన్గొనరుగా కనుదమ్ములనిండ నెప్పుడున్.

మాళ:—సఖి! మొగము ద్రిక్కుఁ ద్రిప్పుకొని భర్తగారిచేఁ బ్రేమగలచూపులతోఁ జూడబడుచున్న యీమె యెవరు?

వకు:—పార్శ్వమునందున్న యిరావతికదా యీమె?

మాళ:—సఖి! పట్టపుదేవుల నిందఱినివిడిచిపెట్టి యొక్క యీమెవంకనే తెప్పవాల్పక చూచుచుండుటచూడఁగా నాకు రాజు గారు దాక్షిణ్యములేనివారుగాఁ గనబడుచున్నారు.

వకు:—(తనలో) చిత్రపటములో నున్న రాజును నిజమయిన వానినిగా భావించుకొని యీమె యసూయను గనఁబఱుచుచున్నది. కానిమ్ము. నేను దీనిచేఁ గొంచెముసేపు వినోదించెదను. (ప్రకాశముగా) సఖీ! భర్తగారికీమె యత్యంతప్రియురాలు.

మాళ:—అట్లయిన నేనిప్పుడు నాహృదయాము నేల యామెపైన పెట్టుకోవలెను? (అని అసూయతోఁ దిరుగుచున్నది.)

రాజు:—మిత్రుఁడా! చూడు చూడు.

చ. బొమముడి చేత బొట్టుచెడ మోవియు నించుక సంచలింపఁగా
రమణి యసూయతో మరలి ప్రక్కకు వంగెను పెంపు వొల్చెడు
ప్రణయుడు తప్పుచేత నిటు నాయకి కోపముచూప జెల్లునం
చమర గురుండు నేర్పులలితాభినయంబును బట్టునట్టుగన్.

విదూ:—ఇప్పుడు నీవామె ననునయించుటకు సిద్ధముగా నుండుము.

మాళ:—ఇక్కడ బూజ్యుఁడయిన గౌతముఁడు కూడ నీమెను సేవించుచున్నాఁడే. (అని మరల మరియొకవంకకు మరలఁబోవుచున్నది)

వకు:—(మాళవికను నివారించి) మరలవలదు. నీవిప్పుడు కుపితురాలవై యున్నావు.

మాళ:—నీవు నన్ను దీర్ఘక్రోధము కలదానినిగాఁ దలఁచెదు పక్షమున నాకోపము నిప్పుడే విడిచెదను.

రాజు:—(సమీపమునకుఁబోయి)

గీ అతివ! ప్రత్యక్షదాసుఁడనగుచు నీకు
నే ననన్యసాధారణవృత్తి నుండఁ
జిత్రగతుఁడనై యున్న నాచేష్టఁజూచి
యిపుడు కోపంబు వహియించెదేల నీవు.

వకు:—దేవా! జయమగుఁగాక! జయమగుఁగాక!

మాళ:—(తనలో) చిత్రఫలకములోనున్న భర్తగారి యెడల నేనేల యసూయపడితిని?

(సిగ్గుతోఁ దలవంచుకొని చేతులు జోడించుచున్నది)

రాజు:—(కామచాంచల్యమును గనఁబఱచుచున్నాఁడు)

విదూ:—నీ వుపేక్షాపరునివలెఁ గనఁబడుచున్నావేమి?

రాజు:—నీసఖురాలియొక్క యవిశ్వసనీయతవలన.

విదూ:—నీకీమె యెడ నవిశ్వాస మేలగలిగినది?

రాజు:—

చ. నయనపథంబుఁ జేరియు క్షణంబున నిప్పుడదృశ్యయాను, నీ
ప్రియసఖచేతికిం దగ లభించియుఁ జిక్కక వేగఁ బోవు, నే
రయమునఁ గామపీడ నిటుగ్రాఁగ సమాగమమాయచేత, నో
ప్రియుఁడ! మదీయచిత్తమెటు వేగము యీమె నువిశ్వసించెడున్?

వకు:—సఖీ! రాజుగారు పలుమారు మోసపోయినారు. కాఁబట్టి నీవిప్పుడు విశ్వసనీయురాలవు కమ్ము.

మాళ:—మందభాగ్యురాలయిన నాకు రాజుగారిపొందు స్వప్నములో సహితము దుర్లభమాయెను.

వకు:—రాజా! ఈమెకు త్తరమిమ్ము.

రాజు:—గీ. ఉత్తరంబియ్య నేల? కామోజ్వలాగ్ని
సాక్షిగా నన్ను యిప్పుడు నీసఖికి నేను
నర్పణము చేసికొనెద రహస్యముగను
సేవ్యుఁడనుగాను నేనింక సేవకుండ.

వకు:—నేననుగ్రహింపఁ బడినదాననయినాను.

విదూ:—(కొంచెమునడిచి తొట్రుపాటుతో) వకుళావళికా, లేడి యశోకపల్లవములను దాఁటబోవుచున్నది. దానిని దోలివత్తము రమ్ము.

వకు:—మంచిది. (అని బయలుదేఱుచున్నది)

రాజు:—ఆవిధముగానే మీరు మమ్ముసహితము రక్షింప వలయును.

విదూ:—గౌతముఁడు మిమ్ముసహితము కాచుచుండును.

వసు:—(రహస్యముగా) అయ్యా! గౌతమా! నేను గనఁబడక దాగియుండెదను. నీవు ద్వారరక్షకుఁడవుకమ్ము.

విదూ:—మంచిది.

వసు:—(నిష్క్రమించుచున్నది)

విదూ:—ఇంతలోపల నేనిస్ఫటిక శిలావేదికమీఁద బరుండెదను. ఓహో! ఈశిలావిశేష మెంతసుఖస్పర్శనిచ్చుచున్నది.

(అని కూరుచుండి నిద్రపోవుచున్నాఁడు)

మాళ:—(భయముచేత వడఁకుచున్నది)

రాజు:—గీ. భయమువిడువుము ననుఁగూడ, భాసురాంగి!
తడవునీవయిఁ బ్రియంబుతగిలియుండి
నేను సహకారతను నిందు బూనినాఁడ;
నల్లుకొను మాధవీలత వగుచునీవు.

మాళ:—దేవిగారివలని భీతిచేత నాకుఁ బ్రియమైన పనినైనను జేసికొనజాలకున్నాను.

రాజు:—నీవు భయపడవలసినపని లేదు.

మాళ:—నన్నుభయపడవలదని యుపదేశించెడు భర్తగారి ధైర్యమును వెనుక నేనిరావతియెదుటఁ జూచియున్నాను.

రాజు:—గీ. కీరవాణిరో! వినుము దాక్షిణ్యమెపుడు
క్షితిని నాయకులకుఁ గులవ్రతముసుమ్ము;
యట్టులయ్యు, నాప్రాణంబులాయతాక్షి
నిన్నెయాశించుకొని నిల్చియున్న విపుడు.

కాఁబట్టి చిరానురక్తుఁడనయియున్న నన్ననుగ్రహియింపవలెను. (అని కౌఁగిలించుకొనఁబోవుచున్నాఁడు.)

మాళ:—(తప్పించుకొనుచున్నది.)

రాజు:—(తనలో) క్రొత్తకామినుల మదన విషయమయిన యవస్థ మిక్కిలి రమణీయముగా నుండునుగదా?

మ. రతివా బాధము విస్పానేర్కృకుఘకార్పం జేయఁ గంపించు, ర
మ్యాశయంబుల్ చనుకిష్యూలా బలిమిమ్మై నాశ్లేషముం జేయఁబో
భృశము న్మద్దిడఁబోవఁ గన్నులఘుకందిప్పు న్ముఖంబోరగా
వశమయ్యె న్సుఖ మిచ్చు కెత్కొదుగ నీవ్యాజంబుచే నైనను౯.

[అప్పుడిరావతియు నిపుణికయుఁ బ్రవేశించుచున్నారు.]

ఇరా:—ఓసీ! నిపుణికా! సముద్రగృహముయొక్క తలవాకిట గౌతముఁడు కనఁబడినాడని చంద్రికనితో నిజముగా చెప్పినదా?

నిపు:—చెప్పకపోయిన యెడల అమ్మగారితో నేనేల విన్నపము చేయుదును.

ఇరా:—అట్లయినచోఁ, ప్రాణసంశయమునుండి విముక్తుఁడయిన భర్తగారి ప్రియమిత్రుని క్షేమవార్త యడుగుటకును మనమక్కడకుఁ బోదము.

నిపు:—మీమాటవలన మతియేదో పనికికూఁడనని తోఁచుచున్నది.

ఇరా:—అవును. చిత్రపటమునందున్న భర్తగారిని ప్రసన్నునిగాఁ జేసికొనుటకును.

నిపు:—నీవు కేవల భర్తగారినే యేలప్రసన్నునిఁ జేసికొనరాదు?

ఇరా:—ముద్దరాలా! మనస్సుమరియొకరిమీఁదికిఁ బోయియున్న భర్తగారు చిత్రపటమునఁ జెట్లున్నారో యట్లేయున్నారు నాప్రయత్నమంతయు నుపచారమతిక్రమించి వచ్చిన నాలోపమును బాపుకొనుట కొఱకే.

నిపు:—అమ్మా! ఇటు. ఇటు. (ఇద్దఱును నడుచుచున్నారు)

[ఒకచేటిక ప్రవేశించుచున్నది.]

చేటి:—అమ్మా! నీకు శుభమగుగాక! "ఇది మనకు మత్సరమునకుఁ గాలముకాదు. నీయెడఁగలగౌరవమును గనఁబఱచుకొనుట కొఱకే నేనిప్పుడు సఖీసహితముగా మాళవికకు సంకెళ్లు వేయించుచున్నాను. వారిని విడిపించి భర్తగారికిఁ బ్రియముఁ చేయుటకు నీవనుమతించినయెడల, ఆప్రకారముగాఁ జేసెదను. నీయిష్టమేమో నాకుఁజెప్పి పంపుము." అని దేవిగారు నీతోఁ జెప్పుచున్నారు.

ఇరా:—నాగరికా! "దేవిగారి నీప్రకారము జేయుమని నియోగించుటకు నేనెంతటిదానను? పరిజనులను శిక్షించుటచేత దేవిగారు నాయందు గొప్ప యనుగ్రహము చూపినారు. నేనుమాత్రమెవరి యనుగ్రహమువలనవర్ధిల్లినదానను?" అని దేవిగారికి విన్నపముచేయుము.

చేటి:—ఆలాగే. (అని నిష్క్రమించుచున్నది.)

నిపు:—(కొంచెమునడిచిచూచి) అదుగో గౌతముఁడు సముద్రగృహద్వారమునందంగడిలోని యాఁబోతువలెనే కూరుచుండి నిద్రపోవుచున్నాఁడు.

ఇరా:—ఇతనికి దిన్నఁగాఁ గుదురలేదాయేమి? ఇంకను విషవికారమున్నవానివలెనే కనఁబడుచున్నాఁడు.

నిపు:—ముఖవర్ణము ప్రసన్నమయియే కనఁబడుచున్నది. అదిగాక ధ్రువసిద్ధిచికిత్సచేసినాఁడు అందుచేత మనమితని కొకకీడు కలుగునని శంకింపవలసిన పనిలేదు.

విదూ:—(పలవరించుచున్నాఁడు) అమ్మా! మాళవికా!

నిపు:—అమ్మా! విన్నావా! ఈతఁడెవరికాప్తుఁడు? ఈకృతఘ్నుఁడు కేవలకుక్షింభరణ పరాయణుఁడు. ఎల్లప్పుడును మనవద్ద స్వస్తివచనమోదకములచేతఁ గడుపునింపుకొనుచు, ఇప్పుడు మాళవికయని పలవరించుచున్నాఁడు.

విదూ:—మాళవికా! ఇరావతిని మించినదానవుకమ్ము.

నిపు:—ఏమి! ఈక్రిలావమా? పామన్న భయపడెడి యీబ్రాహ్మణాధమునిఁ బాము వలె వంకరగానున్న యీకఱ్ఱతో స్తంభముచాటున దాఁగియుండి భయపెట్టెదను.

ఇరా:—ఈకృతఘ్నుఁడు పాముకఱువవలసినవాఁడే.

నిపు:—(విదూషకునిమీఁద దండకాష్ఠమును బడవేయుచున్నది)

విదూ:—(ఉలికిపడి లేచి) అయ్యో! మిత్రుఁడా! నామీఁదఁ బాముపడ్డది.

రాజు:—(తొందరపడివచ్చి) భయపడకు భయపడకు.

మాళ:—(వెనుకనుంచి) భర్తా! పామనుచున్నాఁడు. సాహసముచేసిపోవలదు.

ఇరా:—అవురా! భర్త కూడ నీలాగుననే వచ్చుచున్నాఁడు.

విదూ:—(పెద్దపెట్టునవ్వి) ఇదియు దండకాష్ఠమేనా? నేనప్పుడు మొగలిముండ్లతో గీచుకొని పాముకఱచినదని బొంకినదానికి ఫలమే యిప్పుడు కలిగినదనుకొన్నాను.

[అప్పుడు తెర వెనుకనుండి వకుళావళిక ప్రవేశించుచున్నది.]

వకు:—భర్తగారు రావలదు. ఇక్కడ సర్పమువలెనే కుటిలవర్తనముకలిగి యేదో కనఁబడుచున్నది.

ఇరా:—(వేగముగా రాజుగారివద్దకునడిచి) దంపతులయొక్క దివాసంకేతము నిర్విఘ్నముగా నెరవేరినదా?

[ఇరావతినిజూచి యందఱును భ్రాంతులగుచున్నారు.]

రాజు:—ప్రియురాలా! ఈయుపచార మపూర్వమయినదికదా?

ఇరా:—వకుళావళికా! భర్తగారి దూతికవయిన నీప్రతిజ్ఞ యిప్పుడు సంపూర్ణమయినదా?

వకు:—అమ్మా! శాంతింపుము. నేనేమిచేసితినో రాజుగారి నడుగవచ్చును. కప్పలు కూయునని దేవుఁడు భూమిమీఁద వర్షము కురిపింపకుండునా?

విదూ:—నీవీలాగునఁ జేయఁబోకు. పాదములమీఁదఁ బడిన నను నీవతిక్రమించి పోయినసంగతి దర్శనమాత్రముచేతనే యీయన మఱచిపోయినాఁడు. నీవిప్పుడయినను బ్రసాదమును జూపకున్నావు.

రాజు:—ఈప్రకారము నిష్కారణముగాఁ గోపబడుటనీకుఁ దగదు.

గీ. నిర్నిమిత్తంబ క్షణమేని నీముఖంబు
పడఁతి, యెప్పుడు మును కోపపాత్రమయ్యె?
పర్వమునఁ గాక చంద్రబింబంబు రాహు
కలుష మెట్లానొకో రాత్రి తెలుపుమీవు

ఇరా:—నిష్కారణముగానని భర్తగారు చక్కఁగా సెలవిచ్చినారు! నాభాగ్యమన్యుల పాలయినప్పుడు నేనుమరలఁ గోపబడిన పక్షమున నేనే హాస్యాస్పదురాల నగుదునుగదా?

రాజు:—నీవన్యవిధముగాఁ గల్పించుకొనుచున్నావు. నాకు నిజముగా నేకోపమునకు హేతువు కనఁబడకున్నది. ఎట్లన—

గీ. పండుగుదినంబులందునఁ బరిజనంబు
తప్పుగల్గియుఁ జెఱనుండఁ దగదటంచు
వీరినేవిడిపింప; నన్ జేరి మ్రొక్క
వీరువచ్చి రింతియకాని వేఱులేదు.

ఇరా:—నిపుణికా! నీవుపోయి మీఁకతు పాతము కనిపెట్టితినని దేవిగారితో విన్నవింపుము.

నిపు:—ఆలాగే. (అని పోవుచున్నది.)

విదూ:—(తనలో) అనర్థము సంభవించినది. బంధమునుండి తప్పించుకొన్న యింటిపావురము పిల్లి కంటఁబడినదిగదా?

నిపు:—(మరలఁ బ్రవేశించి) అమ్మా! దైవికముగా నాకిప్పుడు మాధవిక కనఁబడి దీనికి హేతువిదియని చెప్పినది.

(అని చెవిలోఁ జెప్పుచున్నది)

ఇరా!—(తనలో) నాకంతయు బోధపడినది. ఇదియంతయు నీతుచ్ఛబ్రాహ్మణుఁడు పన్నిన పన్నుగడ (విదూషకునిఁజూచి బిగ్గరగా) యిప్పుడిది. యీకామతంత్రమంత్రిగారు ప్రయోగించిననీతి.

విదూ!—అమ్మా! నేను నీతియందొక యక్షరమయినను జదివి యుండిన యెడల, యిట్లు రాజుగారి నాశ్రయించుకొని తిరుగుదునా?

రాజు:—(రహస్యముగా) అక్కటా! నేనిప్పు డీచిక్కులనుండి యెట్లువిముక్తిఁ బొందుదును?

[వేగముగా జయసేన ప్రవేశించుచున్నది.]

జయ:—దేవా! మీకొమార్తె వసులక్ష్మి బంతినిమిత్తమయి పరుగెత్తుచు, పండు కోఁతివచ్చి బెదరింపఁగా మిక్కిలి జడిసికొన్నది. ఆమెను దేవిగారు తమ యొడిలోఁ బెట్టుకొని కూరుచున్నను గొంచమయినను జ్ఞప్తిరాక పెద్దగాలిలోఁ గదులుచున్నచిగురాకువలె వడఁకుచున్నది.

రాజు:—అయ్యో! అయ్యో! పసిపిల్ల లెంతపిరికివారు!

ఇరా:—(తొట్రుపాటుతో) ఆచిన్నదాని నోదార్చుటకయి భర్తగారు వేగిరము విజయంచేయవలెను. ఆమెకు సంతాపజనితమయిన వికారము వృద్ధిపొందకుండ వారింపవలెను.

రాజు:—నేనుబోయి జ్ఞప్తివచ్చునట్లుచేసెదను.

(అని వేగముగాఁబోవుచున్నాఁడు)

విదూ:—మేలు! ఓరిపింగళవానరా! మేలు! నీవుస్వపక్షము వారిని రక్షించినావు.

[రాజును, విదూషకుఁడును, ఇరావతియు, నిపుణికయు, నిష్క్రమించుచున్నారు.]

మాళ:—దేవిని దలఁచుకొని నాహృదయము కంప మొందుచున్నది. నాకిప్పుడేమి సంప్రాప్తము కానున్నదో తెలియకున్నాను.

(తెరలో) ఆశ్చర్యము! ఆశ్చర్యము! దోహదముచేసి యయిదు రాత్రులయినను గడువకమునుపే కాంచనాశోకము మొగ్గలతో నిండి పోయినది. ఈసంగతి దేవిగారికి నివేదించెదను.

ఇద్దఱు:—(వినిసంతోషించుచున్నారు)

వకు:—సఖీ! ఊరటపొందుము. దేవి తానుజేసినప్రతిజ్ఞతప్పదు.

మాళ:—అట్లయిన మన ముద్యానవనపాలికల వెనుకనే పోవుదము.

వకు:—ఆలాగే చేయుదము.

(అంగణమును నిష్క్రమించుచున్నారు)

పంచమాంకము.

[అప్పు డుద్యానవనపాలకురాలు ప్రవేశించుచున్నది.]

ఉద్యా:—నేను గౌరవపూర్వకముగాఁ గాంచనాశోకముచుట్టును గోడయరఁగును వేసినాను. నాకు నియోగించిన యీపనిని జేసితి నని దేవిగారికి నివేదించెదను. ఇఁక విధి మాళవికయంగు దయచూపవచ్చును. అప్రకారముగాఁ గుపితురాలయియున్న దేవి యిప్పుడీసంతోషకరమయిన యశోకదోహదవృత్తాంతముచేతఁ బ్రసన్నురాలగును. దేవి యిప్పు డెక్కడనుండియుండును? ఆహా! అదిగో దేవిగారి పరిచారకుఁడయిన కుబ్జుసారకఁడు చతుశ్శాలనుండి వచ్చుచున్నాఁడు. అతని నడిగెదను.

[అప్పుడు చేతియందుఁ బెట్టె పట్టుకొని కుబ్జుఁడు ప్రవేశించుచున్నాఁడు.]

(ముందుకు నడిచి) సారసా! ఎక్కడకుఁబోవుచున్నావు?

సార:—మధుకరికా! విద్వాంసులయిన బ్రాహ్మణుల కియ్యవలసిన నెలదినముల నిత్యదక్షిణను పూజ్యుఁడయిన పురోహితుని చేతి కిచ్చి వచ్చుటకయి పోవుచున్నాను.

మధు:—అది యెందునిమిత్తము?

సార:—రాజుగారి కుమారుఁడు యజ్ఞాశ్వమును రక్షించుటకై సేనాపతిచేత నియోగింపఁ బడినాఁడని వినినప్పటినుండియు, యాయుర్వృద్ధికొఱ కిష్టశతసువర్ణపరిమాణధనము దక్షిణగానిచ్చుటకు దేవిగారు ప్రతిజ్ఞ చేసినారు.

మధు:—ఇప్పుడు దేవి యెక్కడనున్నది?

సార:—మంగళగృహమునందుఁ బీఠముమీఁదఁ గూరుచుండి విదర్భదేశమునుండి తనతమ్ముఁడయిన వీరసేనుఁడు పంపిన కమ్మను లిపికారులచేతఁ జదివించి వినుచున్నది.

మధు:—మరల విదర్భరాజు వృత్తాంతమేమయినఁ దెలిసినదా?

సార:—విదర్భరాజు వీరసేనునిక్రిందనున్న సేనాచక్రముచేత లోఁబఱుచుకొనఁబడినాఁడు; అతని దాయాదుఁడయిన మాధవసేనుఁడును జెఱనుండి విడిపింపఁబడినాఁడు. అతఁడు దూతవెంట ముందుగా శ్రేష్ఠములయిన రత్నవాహనములను శిల్పవిద్యాప్రవీణతగల పరిజనమును రాజుగారికిఁ గానుకగాఁ బంపి, తాను వెనుకవచ్చి ప్రభువువారిని దర్శనము చేసికొనఁబోవుచున్నాఁడు

మధు:—నీవు పోయి నీపనిని జేయుము. నేనును దేవిగారిని సందర్శింపఁ బోయెదను. (అని యిద్దఱును బోవుచున్నారు)

ఇది ప్రవేశకము.

[అప్పుడు ప్రతీహారి ప్రవేశించుచున్నది.]

ప్రతీ:—అశోకసత్కారోత్సుకురాలయి యున్న దేవి "భర్తగారితోఁగలిసి నేఁశోకవృక్షముయొక్క పుష్పసంపదను జూడఁగోరుచున్నాను" అని రాజుగారికి విన్నవింపుమని నాకాజ్ఞయిచ్చినది కాఁబట్టి ధర్మాసనమునకు విజయంచేసెడు రాజుగారిరాకకయి నేను బ్రతీక్షించి యుండెదను. (అనితిరుగుచున్నది)

తెరలోపై తాళికులు:—ఓహో! రాజు దండము చేత శత్రుశిరస్సులమీఁద వర్తించుచున్నాఁడు!

ప్రథముఁడు:—

చ. పరభృతసుస్వరంబు తనుపన్ విదిశానదిపొంతఁదోటలో
పరరతితోడ రూపమరుపంచశరుండునుబోలె హాయిగా
విరళవసంత మీా రనుభవింపఁగ నిద్ధబలుండవైన నీ
యరి వరదానదీపరిసరాటవులన్ భవదీయభద్రకుం
జరములఁ గట్టిమహీజంబులతో వహించుచునమ్రితా.

ద్వితీయుఁడు:—

చ. ధరణి విదర్భునిన్ దడముతాఁకున గెల్చిననీచరిత్రమున్,
బరిఘులవంటి బాహువులబల్మిని రుక్మిణిఁగొన్నకృష్ణు న
చ్చరితముఁ, బద్యరూపమున సల్పి సురోపములైన పండితుల్
కరముఁ బఠింతు రల్లకిధరైకశికధిక్కృతి నిరతుష్టికిన్.

ప్రతీ:—అదె జయశబ్దము ప్రస్థానమును దెలుపఁగా రాజుగారిచ్చటికే విజయం చేయుచున్నారు. నేను గొంచెమాయన యెదుటనుండి తొలఁగి, ముఖద్వారతోరణము నాశ్రయించి నిలిచెదను.

(అని చాటున నిలుచున్నది)

[అప్పుడు మిత్రసహితముగా రాజు ప్రవేశించుచున్నాఁడు.]

రాజు:—గీ. అకట! ప్రియురాలు దుర్లభ మగాటతలఁచి,
బలము చే విదర్భుఁడు గెల్వఁబడుటవినియు
వానచే నెండచేఁ గొట్టఁబడినతమ్మిఁ
బోలి, దుఃఖమును సుఖంబుఁ బొందుమనసు.

విదూ:—నీవత్యంతసుఖవంతుఁడ వగుదువని నామనస్సునకుఁ దోఁడకట్టుచున్నది.

రాజు:—ఏలాగున?

విదూ:—ఇంతకుముందే ధారణీదేవి "అమ్మా! నీవలంకరించుట యందు సాటిలేని దాననని గర్వపడుచుందువు గనుక వివాహాలంకార రచనయందలి నీనేర్పు నిప్పుడు మాళవిక శరీరమునందు గనఁబఱుపుము" అని పండితకౌశికితోఁ జెప్పినది. అందుచేత నామె విశేష కతూహలముతో మాళవిక నలంకరించినది. దేవి నీమనోరథము నెఱవేర్చునేమో!

రాజు:—మిత్రుఁడా! ఎప్పుడును నాయిష్టము ననుసరించి సంచరించెడు ధారణీదేవియొక్క పూర్వచరితము విచారింపఁగా నీవు చెప్పినట్లు జరగనేవచ్చును.

ప్రతీ:—(ప్రవేశించి) దేవా! జయమగుఁగాక! జయమగుఁగాక! కాంచనాశోకముయొక్క పుష్పోద్గమసంపదను భర్తగారితోఁగూడ సందర్శింపఁగోరుచున్నానని దేవిగారు విన్నవము చేయుచున్నారు.

రాజు:—దేవి యక్కడనేయున్నదా?

ప్రతీ:—అవును. వారివారి కర్హమైన సమ్మానము చేసి యంతఃపురజనమును బంపివేసి పరిజనముతో మాళవిక ముందునడువఁగా దేవి తాను దేవరవారిరాకకయి, నిరీక్షించుచున్నది.

రాజు:—(సంతోషముతో విదూషకునివంకఁ జూచి) జయసేనా! నీవు ముందునడువు.

ప్రతీ:—దేవా! రండిరండి. (అనినడుచుచున్నది.)

విదూ:—(చూచి) ఓమిత్రుఁడా! వసంతుఁడీయుద్యానవనము సందుఁగొంచెము యౌవనదశనుబొందినవానివలెఁ గనఁబడుచున్నాఁడు.

రాజు:—నీవన్న మాట సత్యము.

గీ వంగి కురువక ఫలజాలభారమునను
జూతభూరుహ మల్లదె చూడు మునుట
రహిని నీయుతుయౌవనారంభమనఁగ
మదికి నుత్కంఠ గొలిపెడు మరియుమరియు.

విదూ:—మిత్రుఁడా! అదిగో కాంచనాశోకమలంకారము చేసి కొన్నదానివలెనే పూవుగుత్తులచేత నొప్పుచున్నది. దేవరవారు చిత్తగించవలెను.

రాజు:—ఇప్పుడిది యనన్యసాధారణమయిన శోభను వహించుచున్నదిగనుక ఆలస్యముగాఁ బూఁతపట్టుటయే యుక్తముగానున్నది చూడు—

గీ. మొదలను వసంతవిభవంబు పూనినట్టి
సకలసుందరాశోకవృక్షములసొంపు
దోహదమునొందియున్న యీద్రుమమునందె
సంక్రమించెననఁగ మొగ్గచాలు పొలుచు.

విదూ:—నిశ్చయముగా నీవుసంతుష్టుఁడవుకమ్ము. మనమీవ్యాపారముగా సమీపమునకు వచ్చియున్నను, ధారిణీదేవి తనపార్శ్వమునందున్న మాళవిక నిలుచుట కనుమతించుచున్నది.

రాజు:—(సంతోషముతో) సఖుఁడా! చూడుచూడు.

క. వినయమునం బ్రియురాలటు
వెనుకఁ గరాబ్జములుసాఁచి వేడ్కను నిలువఁగా
నను దేవియెదుర్కొని మెమఁ
బొనరఁగ నృపలక్ష్మితోడి భూదేవియనన్.

[అప్పుడు మాళవికయు, ధారణీదేవియు, పరివ్రాజికయు, అర్హపరివారమును ప్రవేశించుచున్నారు.]

మాళ:—(తనలో) నా కౌతుకాలంకారమునకు హేతు వెఱుఁగుదును. అయినను నాహృదయము తామరాకులోనినీటివలెఁ దల్లడిల్లుచున్నది. నా యెడమకన్ను బలుమాఱదఱుచున్నది.

విదూ:—ఓహో! మిత్రుఁడా! వివాహాలంకారముచేతఁ బూజ్యురాలయిన యీమాళవిక మిక్కిలి శోభిల్లుచున్నదిగదా?

రాజు:—ఆమెను జూచుచున్నాను.

గీ. చాలవేఁలనిపట్టు వస్త్రంబు గట్టి
మితవిభూషణములతోడ మెఱయు నీమె
హిమముగ్రమ్మని నక్షత్రసమితితోడఁ
బ్రబలచంద్రికగల చైత్రరాత్రిఁబోలి.

ధార:—(సమీపించి) ప్రాణేశ్వరా! జయము గుగాక! జయ
ముగుగాక!

విదూ:—అమ్మా! వర్ధిల్లుము

పరి:—దేవా! విజయముగుఁగాక!

రాజు:—అమ్మా! నమస్కరించుచున్నాను.

పరి:—అభీష్టసిద్ధి యగుఁగాక!

ధార:—(చిఱునవ్వునవ్వి) ప్రాణేశ్వరా! తరుణీజనసహాయుఁ
డవయిన నీకీయశోకవృక్షము మాచేత సంకేత గృహముగాఁ జేయఁ
బడినది.

విదూ:—మిత్రుఁడా! నీవు సత్కరింపఁబడినావు.

రాజు:—(సిగ్గుతో అశోకమువంకఁ దిరిగి)

గీ. అలవసంతనియోగ మనాదరించి
యాదరించె నీను ప్రయత్న మలరుఁబూని
కావునను నిట్టిదేవి సత్కారమునకు
నియ్యశోక మర్హత నేల యొనయకుండు?

విదూ:—ఓయీ! ధరువముగలదానిని జూడుము.

ధార:—ఎవతెను?

విదూ:—నేను గాంచనాశోకము యొక్క పుష్పశోభను గూర్చి
చెప్పుచున్నాను. (అందఱును నూరుచున్నారు)

రాజు:—(మాళవికనుజూచి తనలో) సన్నిధినుండియు వియో
గమనుభవించుట కష్టముగదా?

క. ఏను రథాంగముమాడ్కిని
గానంగాఁ జక్రవాకిగతిఁ బ్రియురాలున్
మానెఱపొం దొదవింపని
తానీధారణి నిశవలెఁ దనరెద మిచటన్.

కంచు:—దేవా! జయమగుఁగాక! "అధ్వాన మార్గాయాసము చేత దేహములు బడలియున్నారని విదర్భరాజు కానుకగాఁ బంపిన శిల్పవిద్యాప్రవీణ లయిన యిద్దఱుకాంతలను దమదర్శనమునకుఁ బంప లేదు. వారిప్పుడు దేవరవారిని సందర్శింపశక్తి గలవారుగా నున్నారు. కాఁబట్టి దేవరయాజ్ఞ దయచేయవలెను" అని మంత్రి విన్నపము చేయు చున్నాఁడు.

రాజు:—వారిని దీసికొనిరమ్ము

కంచు:—దేవరవారాజ్ఞాపించినట్లు చేసెదను. (అని నిష్క్రమించి వారితోఁగూడ బ్రవేశించి) అమ్మలారా! ఇటు. ఇటు.

ప్రథమ:—(రహస్యముగా) ఓసీ! రజనికా! ఈయపూర్వమైన రాజకులమును జేరఁగా నామనస్సూరట పొందుచున్నది.

ద్వితీయ:—జ్యోత్స్నికా! నాకును నాలాగుననేయున్నది. "హృదయముయొక్క యవస్థయే రాఁబోవుసుఖమునుగాని దుఃఖమును గాని తెలుపు"నని యొకలోకోక్తి యున్నదిసుమా.

ప్రథమ:—అది యిప్పుడు సత్యమగునుగాక!

కంచు:—అదె రాజుగారు దేవితోఁగూడ నుండియున్నారు. మీ రాయనయొద్దకుఁబొండు. (ఇద్దరు సమీపమునకుఁబోఁగా మాళవికయు, బరివ్రాజికయు వారినిజూచి యొకరినొకరు చూచుకొనుచున్నారు.)

ఇద్దఱు:—(ప్రణామముచేసి) దేవా! జయమగుఁగాక! జయమగుఁగాక! దేవీ! జయమగుఁగాక! జయమగుగాక!

రాజు:—కూరుచుండుఁడు.

ఇద్ద:—(కూరుచున్నారు)

రాజు:—మీా కేవిద్యయందభినివేశముఁగలదు?

ఇద్ద:—దేవా! సంగీతవిద్యయందు.

రాజు:—దేవీ! వీరిలో నొకరిని నీవు తీసికొమ్ము.

ధార:—మాళవికా! వీరిలో సమర్థురాలయిన యెవరిని సంగీతమునందు సహాయురాలినిగాఁ దీసికొనుటకు నీకిష్టముగానున్నది?

ఇద్ద:—(మాళవికనుజూచి) ఓహో! రాజపుత్రిక! రాజపుత్రీ! జయమగుఁగాక! జయమగుఁగాక! (అని నమస్కరించి యామెతోఁగూడఁ గన్నీరువిడుచుచున్నారు.)

అందఱు:—(అద్భుతపడి చూచుచున్నారు.)

రాజు:—కాంతలారా! ఈమె యెవరు?

ఇద్ద:—ఈమె మారాజుగారికొమార్తె.

రాజు:—ఏలాగున?

ప్రథమ:—దేవా! దేవరవారు దండనాథులచేత విదర్భరాజును లోఁబఱుచుకొని చెరసాలనుండి విడిపించిన మాధవసేనుఁడను రాజకుమారునకుఁ జెల్లెలయిన మాళవికయీామె.

ధార:—ఏమీా! యీామె రాజపుత్రికా? మంచిగంధపుకఱ్ఱ నాచేఁ బాదుకగా నువయోగింపఁబడి దూషితమయినది.

రాజు:—ఈమె కీదశ యెట్లు సంభవించినది?

మాళ:—(నిట్టూర్పువిడిచి తనలో) విధివియోగముచేత

ద్వితీయ:—దేవరవారు వినవలెను. మారాజకుమారుఁడయిన మాధవసేనుఁడు దాయాదునివశమునఁ జిక్కఁగా నాతనిమంత్రియైన సుమతి మాబోఁటిపరిజనమును విడిచిపెట్టి యీామెను రహస్యముగా దీసికొనిపోయినాఁడు.

రాజు:—ఇంతవరకు మేమీావరకే విన్నాము. అటుతరువాత?

ద్వితీ:—దేవా! అటుతరువాతజరిగినది మాకు తెలియదు.

హరి:—అటుతరువాత జరిగినది మందభాగ్యురాలనయిన నేను వినిపించెదను.

ఇద్ద:—రాజపుత్రీ! ఈకంఠస్వరము పూజ్యురాలయిన కౌశికిది వలెనున్నది. ఆమె కాదుగదా?

మాళ:—అవును. ఆమెయే.

ఇద్ద:—యతివేషధారిణియైయున్న యీయామె నిశ్చయించుటయే కష్టముగా నున్నది—అమ్మా! నీకు నమస్కారము.

హరి:—మీయిద్దఱకును శుభమగుఁగాక!

రాజు:—అమ్మా! మీరు విదర్భ వర్గములోనివారా?

హరి:—అవును.

విదూ:—అట్లయిన మీరిప్పుడు పూజ్యురాలయిన యీయామె వృత్తాంతము నంతను బూర్ణముగాఁ జెప్పివేయుఁడు.

హరి:—(విచారముతో) అంతయు వినుఁడు. మాధవసేనుని మంత్రియయిన సుమతి నాకన్నగారు తెలిసినదా?

రాజు:—తెలిసినది. అటుతరువాత?

హరి:—ఈమె తోడబుట్టినవాఁడా విధమయి పోఁగా గూఢముగా నీమెను వెంటఁబెట్టుకొని తమతో సంబంధము చేయవలెనను కోరికతో నతఁడు విదిశానగరమునకు వచ్చుచున్న సార్థవాహులతో బయలుదేఱినాఁడు.

రాజు:—అటుపిమ్మట?

హరి:—అతఁడును దారినడచిన వణిగ్జనమువలెనే యడవిలోఁ బ్రవేశించి విశ్రాంతి పొందుటకారంభించెను.

రాజు:—ఆవయిని మఱియేమున్నది?

ఉ. బాహులమధ్యఁ దూణములపట్టములిట్టులు కట్టియుండ, ను
త్సాహము పుట్టఁ బాదములదాఁకను వేలఁగ బర్హిబర్హముల్,

సాహసలీల వార్చుచును జావములన్ ధరియించి, చోర సం
దోహము చేరుమాత్రమున దుస్సహమై కనుపట్టె నవ్వడిన్.

మాళ:—(భయముకనఁబఱచుచున్నది)

విదూ:—అమ్మా! భయపడఁబోకు. ఈమెయీావఱకు జరిగిన కథనే చెప్పుచున్నది.

రాజు:—తరువాత, తరువాత.

పరి:—అప్పుడు బద్ధాయుధులయిన సార్థవాహయోధులు ముహూర్తకాలములో దొంగలచేతఁ దఱుమఁగొట్టఁబడినారు.

రాజు:—అమ్మా! పాపము! ఇఁకఁ జెప్పఁబోవునది కష్టకథ కాఁబోలు!

పరి:—అటుతరువాత నాసోదరుఁడు—

గీ. ఆదురాత్ముల చేతఁ గీడడరునంచు
భయపడుచునున్న యీామెఁ గాపాడుకొఱకుఁ
దాను బ్రభుభక్తి మెరయ దుస్త్యజములైన
ప్రాణములనిచ్చి తీర్చఁబో స్వామిఋణము.

ప్రథమ:—కటకటా! సుమతిహతుఁడయ్యెనా?

ద్వితీయ:—అందుచేతనే యీారాజపుత్రిక కిట్టివంటి యవస్థ పట్టినది.

పరి:—(కన్నుల నీరువిడుచుచున్నది)

రాజు:—అమ్మా! శరీరములకాశపడనివారి లోకయాత్ర యిట్టివంటిదే. తానుదిన్న ప్రభువునన్నము సఫలము కావించుకొన్న యీపుణ్యాత్మునికొఱకు శోకింపవలసిన పనిలేదు.

పరి:—నేనప్పుడు మూర్ఛపోయి మరలఁ దెలివితెచ్చుకొనులోపల నీమె కంటికగపడకపోయినది.

రాజు:—అప్పుడమ్మగారు పొందినకష్టము మహత్తరమయినదయియుండును.

పరి:—అప్పుడు నేనన్నగారిశరీరమున కగ్నిసంస్కారముచేసి మరలఁ గొత్తగాఁదోఁచిన వైధవ్యదుఃఖముతోఁ గాషాయవస్త్రములను ధరించి మీదేశము ప్రవేశించినాను.

రాజు:—సజ్జనులకీమార్గము యుక్తమయినదే. ఆవయిని?

పరి:—ఆవయి నీమె యాకిరాతులనుండి వీరసేనునివద్దకును, వీరసేనునినుండి దేవిగారియొద్దకును వచ్చినది. దేవిగారి గృహము నందుఁ బ్రవేశము దొరకినతరువాత నాకీమె కానఁబడినది. నాకథ యింతటితోసరి.

మాళ:—(తనలో) భర్త యిప్పుడేమిచెప్పునో?

రాజు:—ఓహో! ఆపదలెప్పుడును బరాభవమును దెచ్చును గదా? ఎట్లనిన—

గీ. అకట! దేవి కా నర్హురాలయిననీమె
దాసిగాఁ జేయఁబడె నింతదనుక నిందు
జలుగుఁ దెలికట్టుపుట్టంబు తెలివి మాలి
వడిఁ దలంటుగుడ్డగఁ జేయఁబడినయట్లు.

ధార:—అమ్మా! మాళవిక గొప్పవంశమునఁ బుట్టినదని యింతవఱకును జెప్పక నీవు తప్పుచేసితివి.

పరి:—పాపము శమించునుగాక! నేను గారణముండియే యీ సంగతి రహస్యముగా నుంచినాను.

ధార:—ఆకారణమేది?

పరి:—ఈమెతండ్రి జీవించియుండఁగాఁ దీర్థయాత్రపరుఁడయి సిద్ధాదేశముచేత వచ్చినయొకసాధు విమె సంవత్సరమాత్రము దాస్యము ననుభవించి తరువాతఁ దగినభర్తను బొందునని చెప్పెను. అదియవశ్యముగా ననుభవింపవలసినదని యెఱిఁగి మీపాదసేవతో నంతము వ్యొడి యీమెయొక్క యాకాలావధిని బ్రతీక్షించుచుంటిని ఇట్లుచేయుట మంచిదనియే నేనుభావించెదను.

రాజు:—అట్లు ప్రతీక్షించుట మంచిదవనిరేమొ.

కంచు:—దేవా! విదర్భదేశవ్యవహారవిషయమునఁ జేయవలసిన దేమో ప్రభువువారి యభిప్రాయము వినఁగోరుచున్నానని మంత్రి మనవిచేయుచున్నాఁడు. మీరు ప్రసంగాంతరములో నుండుటచేత నాకు విన్నవించుట కవకాశము చిక్కినదికాదు.

రాజు:—మౌద్గల్యా! అన్నదమ్ములయిన యీ యజ్ఞసేన మాధవసేనులకు రాజ్యము రెండు భాగములుగాఁ బంచియిచ్చి యిప్పుడు వారినిద్దఱిని రాజ్యమునందు నిలుపఁగోరుచున్నాను.

గీ. వరదకుత్తరదక్షిణ భాగములను
వారు పాలించుకొననిమ్ము వేరు వేర
వరుసగా నలచంద్రభాస్కరులు తాము
రేయి పగలును పాలించురీతిగాను.

కంచు:—దేవా! నేనిది మంత్రిసభకు విన్నవము చేసెదను.

రాజు:—(వ్రేలితో ననుమతిని గనఁబఱుచుచున్నాఁడు.)

కంచు:—(నిష్క్రమించుచున్నాఁడు.)

ప్రథమ:—(రహస్యముగా) ఓ రాజపుత్రీ! భాగ్యవశముచేత నీయన్నగారు అర్ధరాజ్యమునఁ బ్రతిష్ఠింపఁ బడుచున్నాఁడు.

మాళ:—జీవితసంశయదశనుండి విడిపింపఁబడినందునకే మనము సంతోషింప వలయును.

[కంచుకి మరలఁ బ్రవేశించుచున్నాడు.]

కంచు:—దేవా! విజయమగునుగాక! దేవరవారియాజ్ఞ మంగళప్రదమయినదని మంత్రిమనవిచేయుచున్నాఁడు. మంత్రిసభవారును తామీప్రకారముగానిశ్చయించినారు.

చ. సిరిఁగయికొన్నయాతఁడలక్ష్మిని దయనస్మరలంగ నిచ్చినన్,
బరువురథాశ్వముల్ మొదలపైని వహించెదునట్లు, దాల్చి పీ

ఇరువురు నింకమీఁద నితరేతరవైరము మాని, యోనరే
శ్వర! భవదీయశాసనముఁబట్టి మెలంగుచునుందు రెప్పుడున్.

రాజు:—అట్టయినపక్షమున సేనానియైనవీరసేనున కీవిధముగాఁ జేయుమని లేఖ వ్రాసిపంపవలసినదని మంత్రిసభకుఁ జెప్పు.

కంచు:—దేవరవా రాజ్ఞాపించినట్లు చేసెదను. (అని వెడలిపోయి ఒక లేఖయుఁ గానుకయుఁ బట్టుకొని మరలఁ బ్రవేశించుచున్నాఁడు) ప్రభువుగారియాజ్ఞ జరపఁబడినది. ఇదిగో సేనాపతియైన పుష్పమిత్రునియొద్దనుండి బహుమానముగాఁ బంపఁబడిన యుత్తరీయముతోఁ గూడ నీలేఖ వచ్చినది. ప్రభువువారు దీనిని జిత్తగింతురుగాక!

రాజు:—(లేచి, బహుమానము నుపచార పూర్వకముగా గ్రహించి, పరిజనము చేతికిచ్చి, లేఖను విప్పుచున్నాఁడు.)

ధార:—ఆహా! నామనస్సు లేఖమీఁద నే యున్నది. గురుజన క్షేమము తెలిసికొన్నపిమ్మట వసుమిత్రుని వృత్తాంతము వినెదను. సేనాపతి నాపుత్రునిమీఁద నతిభారమును మోపినాఁడు.

రాజు:—(కూరుచుండి చదువుచున్నాఁడు.) శ్రీరస్తు! విదిశా నగరమునందున్న చిరంజీవియైన మాపుత్రుఁడగు నగ్నిమిత్రుని సేనాపతియైన పుష్పమిత్రుఁడు ప్రేమపూర్వకముగా నాలింగనము చేసికొని యజ్ఞశాలనుండి పుత్తెంచిన పత్రిక. నేను రాజయజ్ఞదీక్షితుఁడనయి యుండి నూఱువురు రాజపుత్రులను దోడిచ్చి మనవసుమిత్రునిఁ దురంగరక్షణార్థము సంవత్సరము క్రిందట నియోగించి తన మనసు వచ్చినట్లుగా సంచరించుటకయి గుఱ్ఱమును విడిచిపెట్టితిని. అది సింధు నది దక్షిణతీరమునఁ దిరుగుచుండఁగా దాని నశ్వసేనాధిపతియైన యొకయవనుఁడు పట్టుకొనెను. అప్పుడుభయసేనలకును ఘోరయుద్ధము సంభవించెనని తెలియుచున్నది.

ధార:—(విషాదమును గనఁబఱచుచున్నది.)

రాజు:—ఏమీ! ఈవిధముగా జరిగినదా?

"గీ. అతులధన్వియౌ వసుమిత్రుఁ డడరియపుడు
చెదరఁగా దోలి శత్రుల సిగ్గుపఱిచి
వడిగ నాయుత్తమాశ్వంబు బలిమితోడఁ
దాను మరలించి తెచ్చె నిత్తావుఁడును."

ధారి:—ఈవాక్యముచేత నాహృదయము చల్లపడినది.

రాజు:—(మిగిలిన లేఖను జదువుచున్నాఁడు.) అంశుమంతుఁడు సగరునకశ్వమును దెచ్చి యిచ్చినట్లుగా నాపౌత్రుఁడు నాకు యజ్ఞాశ్వమును దిసికొనిరాఁగా నే నిప్పుడు చేయఁ బూనినయీయజ్ఞమునకు రోషమువిడిచి నీవు వధూజనసహితముగా యుక్తసమయమున రావలెను.

రాజు:—నాకిదియనుగ్రహము.

పరి:—భాగ్యవశమునఁ బుత్రవిజయముచేత దంపతులు వర్ధిల్లుచున్నారు. (ధారణివంకఁజూచి)

గీ భర్త చేతను దగవీరపత్నులందుఁ
బ్రథమగణ్యవై శ్లాఘ్యతఁ బడసితీవు;
మఱియునిప్పుడు నీసుతుమూలవలన
వీరమాతవునైతి వోవెలఁదిమిన్న.

ధార:—అమ్మా! కొడుకు తండ్రినిఁబోలినవాఁ డయినందుల కానందభరితురాల నయినాను.

రాజు:—మౌద్గల్యా! ఏనుఁగుపిల్ల యూథపతి ననుసరించినది సుమా!

కంచు:—గీ. అంబువులఁ బిల్చునగ్నికి నొద్దువసట్ల
జననకారణమైనట్టి ఘనతచేత
నితనివీరవిచేష్టిత మేముచూచి
డెందమున విస్మయంబును బొంద మిందు.

రాజు:—మౌద్గల్యా! చెఱసాలలోనున్న యజ్ఞసేనుని మఱిది మొదలయినవారి నందఱిని విడుదలచేయింపుము.

కంచు:—దేవరవారానతిచ్చినట్లు చేయించెదను.

(అని నిష్క్రమించుచున్నాఁడు.)

ధార:—జయసేనా! నీవుపోయి యిరావతి మొదలయిన యంతఃపురకాంతల కందఱికిని నాపుత్రుని విజయవార్తలు దెలుపుము.

ప్రతీ:—ఆలాగునజేసెదను. (అని బయలుదేఱుచున్నది.)

ధార:—కొంచె మిటురమ్ము.

ప్రతీ:—(వెనుకమరలి) ఇదిగోవచ్చినాను.

ధార:—(రహస్యముగా) నేనశోకదోహదమునకుఁ నియోగించి నప్పుడు మాళవికకుఁచేసిన నాప్రతిజ్ఞను, ఆమె సద్వంశసంభవతయుఁ జెప్పి, నాసత్యము నీమూలమున నిలువవలెనని యిరావతిని నామాట లుగా నూఱడింపుము.

ప్రతీ:—దేవియాజ్ఞాపించినట్లు చేసెదను. (అని వెడలిపోయి మరలఁ బ్రవేశించి) అమ్మా! నీపుత్రవిజయనిమిత్తమున సంతోషించి యంతఃపురకాంతలిచ్చిన యాభరణములకు నేను బెట్టె నయినాను.

ధార:—చాలును. ఇందాశ్చర్యమేమున్నది? ఈయభ్యుదయము నాకును వారికిని సామాన్యమయినదే.

ప్రతీ:—(రహస్యముగా) అమ్మా! "పెద్దవారయిన మీనోటి నుండివచ్చినమాట యోగ్యమయినది. మీసంకల్పమును మార్చు కొనుట యుక్తముకాదు." అని యిరావతి మనవిచేయుమన్నది.

ధార:—అమ్మా! ప్రథమమునఁ బూజ్యుఁడయిన సుమతిచేత నియ్యసంకల్పింపఁబడిన యీమాళవికను భర్తగారి కిచ్చుటకయి మీ యనుమతమును గోరుచున్నారు. ఇప్పుడుసహితము నీవే యీమెకు యజమానురాలవు.

ధార:—(మాళవికను జేతితోఁబట్టుకొని) నాకుఁ బ్రియవార్త నుదెలిపినందునకయి భర్తగా నీమెను బారితోషికముగా నంగీకరింతు రుగాక!

రాజు:—(సిగ్గుపడుచున్నాఁడు.)

ధార:—(చిఱునవ్వుతో) చేసిన ప్రియనివేదనమునకీపారితోషికము తగదని భర్తగారు తిరస్కరించుచున్నారేమి?

విదూ:—అమ్మా! క్రొత్త పెండ్లికొడుకు లందఱును లజ్జపడుదురన్న లోకప్రవాదము విన్నదేకదా?

రాజు:—(విదూషకునివంకఁ జూచుచున్నాఁడు)

విదూ:—దేవిగారే యీమెకుఁ దమతో సమానముగా దేవీసంజ్ఞ నిచ్చినతరువాతనే యీయన మాళవికను బ్రతిగ్రహింపఁ గోరుచున్నాఁడు.

ధార:—దేవీనామము రాజపుత్రికయయిన యీమెకు సత్కులోద్భవత్వముచేతనే యియ్యఁబడినది. పునరుక్తిచే నేమిప్రయోజనము?

పరి:—అట్లుకాదు.

క. గనిలోఁ బుట్టిన దయ్యును;
నొనరంగా సానపట్టకున్నను మణియుఁ
గనకముతో సంయోగం
బొనగూర్పఁగ నర్హమౌనె? యోకళ్యాణీ!

ధార:—అమ్మా! ఈయభ్యుదయకథచేత మొదట నీమె మేలిముసుఁగుసంగతిచూడలేదు క్షమింపుము. నీవుపోయి మేలిముసుఁగునకయి పట్టువస్త్రమును దీసికొనిరమ్ము.

ప్రతీ:—దేవిగా రాజ్ఞాపించినట్లుచేసెదను (అని ముసుఁగుచీరనుదీసికొని మరలఁ బ్రవేశించి) దేవీ! ఇదిగో. (అని యిచ్చుచున్నది)

ధార:—(మాళవికకు ముసుఁగు వేసి) ప్రాణేశ్వరా! ఈమెను బ్రతిగ్రహింపవలెను.

రాజు:—నేను నీశాసనమును మీఱరానుగనుక నీదానమును స్వీకరించినాఁడను.

విదూ:—ఆహా! ఏమి యీధారణీదేవి యనుకూలత!

ధార:—(పరిజనము వంకఁ జూచుచున్నది)

పరి:—(మాళవికను సమీపించి) అమ్మా! జయమగుఁగాక! జయమగుఁగాక!

ధార:—(పరివ్రాజిక వంకఁ జూచుచున్నది)

పరి:—దేవీ! ఇది నీకు వింత కాదు.

గీ. పతులసేవింతు రతిపక్షసతుల నిచ్చి
యైనఁ బతిభక్తితత్పర లైనసతులు,
నదుల నేకములగు నేటియుదకములను
గొంచుఁ బోయి సముద్రునిఁ గూర్చునట్లు.

[నిపుణిక ప్రవేశించుచున్నది.]

నిపు:—దేవా! జయమగుఁగాక! జయమగుఁగాక! "అభ్యుదయ చారిత్రిక్రియామూలముచేత నేను భర్తగారియెడ నపరాధము చేసినాను. అయినను నేనటుతరువాత భర్తగారికి స్వయముగానే యనుకూల్య మును జేసినాను. ఇప్పుడు భర్తగారు సంపూర్ణ మనోరథులయి నారు గనుక, నన్నుఁగూడఁ బ్రసాదమాత్రముచేత సంభావింపఁదగును" అని యిరావతి విన్నపము చేయుచున్నది.

ధార:—నిపుణికా! "భర్తగారు నీవుచేసినసేవకుఁ దగినఫల మును బ్రసాదింతురు" అని యిరావతితోఁ జెప్పుము.

నిపు:—నాకిది పరమానుగ్రహము.

(అని నిష్క్రమించుచున్నది)

పరి:—దేవా! మీతోడివిదువనిసంబంధముచేతఁ గృతార్థుఁడ యిన మాధవసేనునిఁ దమసెలవుమీఁదఁబోయిసందర్శించి నేత్రసాఫ ల్యమును బొందఁగోరుచున్నాను.

ధార:—అమ్మా! మీరు మమ్ము విడిచిపెట్టుట తగదు.

రాజు:—అమ్మా! నీక్షేమవార్తను మాలేఖలలో లిఖించి యాతనితావునకు మానసభాజనులను బంపెదను.

పరి:—మీయిరువుర యాదరముచేతను నేను ధన్యురాలనయి నాను.

ధార:—ప్రాణేశ్వరా! నేనింకను దమకేమి చేయవలెనో యాజ్ఞాపింపుఁడు.

రాజు:—నాకిదియే ప్రియము.

ఉ. దేవి! ప్రసన్నురాలవయి తియ్యనిచూపు సతంబు నాపయిన్;
నే వచియింతు నియ్యదియు నీప్రతిపక్షజనంబుఁబట్టియో
మానిని! యగ్నిమిత్రుఁ డిల పాలనచేసెను సంతగాలమున్
భూవలయంబునం బ్రజకుఁబుట్టకయుండుత మీతిబాధలున్.

(అందఱును నిష్క్రమించుచున్నారు)

సంపూర్ణము.

రాజమండ్రి: శ్రీరామమూద్రాక్షరశాలయందు ముద్రితము:—1928.